

LIETUVOS KARIUOMENĖS LYGMENS RYSIŲ VIENETAI 1935–1940 M.

Mjr. Edvardas Vasiliauskas
*Lietuvos didžiojo kunigaikščio Butigeidžio dragūnų batalionas,
Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos
ir archeologijos institutas*

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2022.37.3>

Anotacija. XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje Europos, taip pat Lietuvos, kariuomenės ruošėsi naujam ginkluotam konfliktui. Lietuvos kariuomenės vadovybės užduotis buvo kuo geriau parengti ir aprūpinti savo karinius vienetus, kad jie gebėtų vykdyti krašto gynybą, jei tikėtinos priešiškos pajėgos įsiveržtų į Lietuvos teritoriją. Savo ruožtu vadai privalėjo užtikrinti nepertraukiamą ir savalaikį dalinių valdymą tiek mobilizacijos, tiek karo metu. Tam tikslui Lietuvos kariuomenės vadovybė planavo panaudoti turimus ryšių pajėgumus, kurie taikos, mobilizacijos ar karo metu sudarytų sąlygas keistis informacija, būtina vadams pamatuotiems sprendimams bet kurioje karinėje operacijoje priimti.

Šiame straipsnyje analizuojama Lietuvos kariuomenės lygmens ryšių dalinių ir padalinių kovinė parama taikos metu ir šių ryšių vienetų pasiruošimas vykdyti užduotis karo metu, išnaudojant turimas priemones ir remiant manevrinius vienetus operaciniu lygmeniu. Įvertinama, kokios buvo Lietuvos kariuomenės ryšių dalinių naudotos priemonės ir tinklai 1935–1940 m., analizuojamas ryšių vienetų pasiruošimas užtikrinti manevrinių vienetų paramą krašto gynyboje.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos kariuomenė, krašto gynyba, ryšiai, ryšių batalionas, ryšių vienetai.

ĮVADAS

XX a. ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje Vidurio Europoje žodis *karas* imtas dar dažniau vartoti, dėl to visos Europos valstybės galvojo apie būsimą karą ir iš visų jėgų stengėsi jam pasirengti¹. Buvo skelbiamos naujos visuotinio, viską naikinančio, staigaus ir kitokio karo teorijos. Šios grėsmės akivaizdoje didėjo tautų, ypač mažųjų, susirūpinimas savo saugumu². Lietuvos kariuomenės (toliau – LK) štabo III skyriaus (operacijų) viršininkas gen. št. plk. Antanas Šova rašė: „*Ateities kare tarp kurių nors mūsų trijų galingų kaimynų (Vokietijos, Lenkijos, SSRS) mes liktume tik žiūrovais, tenka labai abejoti. Nuo to, kiek aukosime saugumui taikos metu, priklausys mūsų aukų dydis karo metu.*“³ Taigi grėsmės buvo vertinamos tinkamai⁴. Per du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius kariuomenės vienetai nuolatos tobulėjo, modernėjo, kito jos dalinių organizacinė struktūra ir pajėgumai⁵, o didžiausi pokyčiai, reaguojant į politinę situaciją Europoje, įvyko paskutiniame Lietuvos kariuomenės modernizacijos tarpsnyje – 1935–1940 m.⁶ Reaguojant į naujas grėsmes buvo steigia-

¹ Davies, N. Europa. *Istorija*. Vilnius, 2002, p. 935; 100 milijonų kareivių būsimam kare. *Kardas*, 1938 m., Nr. 16 (294), p. 358.

² Jokubauskas, V. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019, p. 239; Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012, p. 328; Arbušauskaitė, A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010, p. 1–311; Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai. 1938–1940. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 116.

³ Gen. št. plk. lt. A. Šova. Kariuomenės organizacija. 1937 m. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 929, ap. 2, b. 1047, p. 5.

⁴ Jokubauskas, V. Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 25–36; Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir išteklių eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p. 272–320; Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės „R“ planas (1939–1940 m.). *Istorija*, 2014, t. XCIII, Nr. 1, p. 5–47.

⁵ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 116–205; Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Čikaga, 1986, p. 127, 43, 48.

⁶ Vaičenonis, J. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, p. 131.

mi nauji ir atkuriami buvę Lietuvos kariuomenės daliniai⁷, atnaujinami ginkluotos krašto gynybos operaciniai planai⁸. Vienas pagrindinių prioritetų buvo modernizuoti turimas ginkluotąsias pajėgas, kad jos būtų pajėgios vykdyti karines operacijas būsime kare Lietuvos teritorijoje.

Naujojo modernaus karo pagrindinės grėsmės Europoje turėjo būti sutelktų prieš šarvuotųjų pajėgų ir tolimosios aviacijos panaudojimas puolimo metu. Lietuvos kariuomenės vadovybei reikėjo mažinti šių grėsmių poveikį kariuomenės daliniams, jei tikėtinos priešiškos pajėgos įsiveržtų į Lietuvos teritoriją. Vadai privalėjo užtikrinti dalinių valdymą, nes prieš aviacijos bombardavimo metu savos pajėgos galėjo būti išsklaidytos, taip pat turėjo reaguoti į staigius tankų vienetų ar motorizuotųjų pėstininkų prasiskverbimus, nedelsiant permetant LK divizijas ir pulkus. Be abejo, buvo reikalingas ir visų pajėgų rūšių, veikiančių viena kryptimi, tarpusavio bendradarbiavimas. Didelis manevringumas – judrumas ir sumani iniciatyva, decentralizacija ir buvo tie veiksniai, kurie atstojo nepakankamai aprūpintos kariuomenės silpnybes⁹. Dėl to Lietu-

⁷ Įkurta Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė, pėstininkų ir kavalerijos pulkuose įkurti inžinerijos būriai, atkurti 3 pėstininkų pulkai – Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas, 6-asis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas, 1-asis artilerijos pulkas, 3-iasis dragūnų „Geležinio Vilko“ pulkas, reorganizuoti 1-asis ir 2-asis inžinerijos batalionai. Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 127, 43, 48; Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 116–205.

⁸ 1936–1937 m. Lietuvos kariuomenė parengė naujus operacinius planus – Nr. 1 „V“ („Vokietija“), Nr. 3 „L“ („Lenkija“) ir Nr. 2 „V+L“ („Lenkija + Vokietija“), kurie praktiškai galiojo iki pat Lietuvos okupacijos ir aneksijos. 1939 m. pabaigoje „V“ planas buvo pakoreguotas, atsižvelgiant į Raudonosios armijos bazių išdėstymą, o „L“ planą pakeitė „R“ planas. Jokubauskas, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ir paramilitarizmas, *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014, p. 306; Jokubauskas, V.; Zuberniūtė, S. Vokietijos pavojus ir karo dviem frontais katastrofa (Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. operacijų planai Nr. 1 „V“ ir Nr. 2 „V+L“). In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. Vareikis, S. Pocyte. Klaipėda, 2019, p. 189–234; p. i–xxii; Jokubauskas, V.; Tamkvaitis, T. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukariu. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVI). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas. Klaipėda, 2018, p. 177–242.

⁹ *Stambesnių kariuomenės junginių vadovavimo laikinieji dėsniai*. Kaunas, 1932, p. 3, 5.

vos kariuomenės lygmens ryšių vienetai¹⁰ privalėjo užtikrinti ir sudaryti sąlygas keistis informacija, o turima (gaunama) informacija turėjo padėti priimti tinkamiausią sprendimą mūšio lauke. Ryšių vienetai ir sistemos *leidžia komunikuoti ir suprasti situaciją*, t. y. sudaro sąlygas tinkamai veikti – operatyviai valdyti turimus pajėgumus ir kontroliuoti pavaldinių veiksmus¹¹. LK junginio¹² ryšių batalionas karo metu turėjo padėti užtikrinti nepertraukiamą vadovavimą junginio daliniams, sinchronizuotą divizijų atsitraukimą manevrinėje gynyboje ar stabdymo karinėse operacijose veiksmus. LK vadas gen. št. plk. S. Raštikis rašė, kad: „*šiais laikais net negalime įsivaizduoti geros kariuomenės be ryšių priemonių ir jų specialistų*“¹³.

Šiame tyrime siekiama aptarti XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos kariuomenės lygmens ryšių batalionų kovinę paramą taikos metu ir šių vienetų pasiruošimą vykdyti užduotis karo metu išnaudojant turimas priemones, remiant manevrinius vienetus¹⁴ operaciniu lygmeniu. Siekiant užsibrėžto tikslo, buvo keliami trys uždaviniai: 1) atskleisti Lietuvos kariuomenės vadovybės, divizijų ryšių dalinių organizacinę struktūrą ir funkcijas; 2) įvertinti Lietuvos kariuomenės lygmens ryšių dalinių XX a. ketvirtajame dešimtmetyje naudotas priemones; 3) išanalizuoti Lietuvos kariuomenės ryšių dalinių pasiruošimą vykdyti manevrinių vienetų paramą krašto gynyboje.

¹⁰ **Vienetas** – bet kuris junginys, dalis ar dalinys. Vienetai galėjo būti organizaciniai (nustatomi etatais) arba taktiniai (sudaromi taktinėms užduotims vykdyti). *Pėstininkų statusas. II dalis. Kautynės. 2 laida*. Kaunas, 1939, p. 451. Šiame straipsnyje vartojama sąvoka *ryšių vienetas (-ai)* apibūdina karo technikos dalių ryšių bataliono pajėgumus, kuriuos sudaro kuopos, būriai, grandys ar dar smulkesni kariniai vienetai, skirti divizijų paramai vykdyti. Pvz.: ryšių centras, telefono centrinė, radijo stotis (viršininkas su grandimi), karvelių postas ir kt.

¹¹ *Vadovavimas. Lietuvos kariuomenė*. Vilnius, 2018, p. 3–5.

¹² Lietuvos kariuomenės *junginys* galėjo būti sudarytas iš įvairių ginklų rūšių padalinių. Pėstininkų pulkas ir pėstininkų divizija dažniausiai buvo nuolatinės sudėties. Atsižvelgiant į karinės operacijos tipą kariuomenės junginiai galėjo būti sustiprinami artilerija, šarvuočiais, chemijos, inžinerijos, aviacijos ir kitomis dalimis. *Stambesnių kariuomenės junginių vadovavimo laikinieji dėsniai*, p. 6.

¹³ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*. Kaunas, 1939, p. 5–6.

¹⁴ *Manevriniai vienetai* – pėstininkai buvo pagrindinė pajėgų rūšis, naudojanti sutelktąją ginklų ugnį ir manevrą priešiškomis pajėgoms naikinti ar iš tam tikros vietovės išstumti.

Rengiant šį straipsnį daugiausia buvo studijuojami archyviniai ir periodiniai šaltiniai. Analizės metodu buvo nagrinėjami iš 7 Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondų surinkti šaltiniai apie Lietuvos kariuomenės ryšių batalionų struktūrą, jų funkcijas ir teiktą paramą manevriniam vienetais, sintezės būdu apibendrinami gauti duomenys ir pateikiamos apibendrinamosios išvados. Aprašomas ir lyginamasis metodai buvo taikomi, norint nustatyti ryšių vienetų priemonių galimybes ir skaičių.

Tyrimo chronologinės 1935–1940 m. ribos pasirinktos dėl kelių priežasčių. Pirma, šiuo laikotarpiu Europoje buvo sparčiai ruošiamasi naujam karui, karinė pramonė didino našumą, kitų šalių kariuomenės ginklavosi ir modernizavo turimas priemones, inovacijos žengė į priekį, o tai darė įtaką ir Lietuvos kariuomenei. Antra, kaip jau minėta, naujo karo grėsmė privertė spartinti Lietuvos kariuomenės reformas. Tuo metu pasikeitusi Lietuvos kariuomenės vadovybė tai užtikrino, sudarydama reformų planą¹⁵: buvo skirtas didžiausias finansavimas, siekiant užtikrinti dalinių modernizaciją, įsigyti naujos technikos ir priemonių. Trečia, buvo pasiektas aukščiausias karo mokslo, kariuomenės personalo kompetencijų lygis. Ketvirta, buvo atnaujinti Lietuvos ginkluotųjų pajėgų gynybos planai¹⁶, organizuojamos kariuomenės lygmens lauko pratybos didžiojoje Lietuvos teritorijoje dalyje.

Dar 2003 m. buvo nustatytas atskirų tarnybų, jų dalinių istorijos tyrimų poreikis¹⁷, po dešimtmečio vis dar užduodami panašūs klausimai, į kuriuos nėra atsakymų, – apie karo technikos dalinių, ryšių bataliono panaudojimą ir naudotas priemones¹⁸. Šiandien šie klausimai vis dar yra aktualūs. Tarpukario LK pasiruošimas krašto gynybai detaliai analizuotas Vytauto Jokubausko monografijoje¹⁹, kurioje pristatomas visų jos manevrinių vienetų gynybos potencialas, aprašoma, kaip vyko štabų planavimas, kokia turėjo būti gynybos sistema karo atveju, ir galima

¹⁵ Vaičenonis, J. *Lietuvos karyba. Nuo baltų iki XXI amžiaus*. Kaunas, 2011, p. 149.

¹⁶ Jokubauskas, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, p. 306.

¹⁷ Vaičenonis, J. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 346.

¹⁸ Papečkys, E. Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 380–382.

¹⁹ Jokubauskas, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, p. 1–587.

rasti ryšių batalionų dislokacijos vietas ar šių vienetų skaičių. Taip pat V. Jokubauskas parengė daugiau straipsnių apie tarpukario kariuomenės pasirengimą krašto gynybai²⁰. Bendrai LK dalinių organizaciją, ginkluotę ir veiklą nagrinėjo ir Jonas Vaičenonis²¹, Gintautas Surgailis²², dalį vertingos medžiagos straipsniui rasta Vytauto Lesčiaus straipsniuose²³. Apie LK ryšius užsiminta ir Algimanto Liekio²⁴ leidinyje, tačiau neaišku dėl šaltinių patikimumo. Plačiausiai ryšininkai aptariami didelės apimties Vytenio Statkaus²⁵ monografijoje, nors ši informacija yra perrašyta iš 1939 m. Karo technikos valdybos leidinio *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939 m.* Taip pat V. Statkus leidinyje rėmėsi išeivijos

²⁰ Jokubauskas, V. Lietuva ant karo slenksčio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 275–330; Jokubauskas, V. Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.). *Karo archyvas*, 2014, t. XXIX, p. 120–188; Jokubauskas, V.; Zuberniūtė, S. Vokietijos pavojus ir karo dviem frontais katastrofa (Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. operacijų planai Nr. 1 „V“ ir Nr. 2 „V+L“). In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic* = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. Vareikis, S. Pocyte. Klaipėda, 2019, p. 189–234; p. i–xxii; Jokubauskas, V.; Tamkvaitis, T. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukario. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVI). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas. Klaipėda, 2018, p. 177–242.

²¹ Vaičenonis, J. *Lietuvos karyba. Nuo baltų iki XXI amžiaus*. Kaunas, 2011; Vaičenonis, J. *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*. Vilnius, 2004; Vaičenonis, J. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). In *Darbai ir dienos*. Kaunas, 2000, p. 131–176.

²² Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*. Vilnius, 1998; Surgailis, G. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*. Vilnius, 2011; Surgailis, G. *Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas*. Vilnius, 2014; Surgailis, G. *Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*. Vilnius, 2013; Surgailis, G. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*. Vilnius, 2016; Surgailis, G. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*. Vilnius, 2017; Surgailis, G. *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*. Vilnius, 2017.

²³ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai. 1938–1940. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV; Lesčius, V. Kauno tvirtovė Lietuvos kariuomenės vadovybės planuose (1919–1940). *Karo archyvas*, 2016, t. XXXI, p. 31–86; Lesčius, V. Kauno tvirtovė Lietuvos kariuomenės vadovybės planuose (1919–1940). *Karo archyvas*, 2017, t. XXXII, p. 107–160.

²⁴ Liekis, A. *Lietuvių karyba ir ginkluotė*. Vilnius, 2002, p. 1–1263.

²⁵ Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 1–1040.

karininkų atsiminimais²⁶, kuriuos vėl tenka tikrinti ir kituose šaltiniuose. Iki šiol ši tema nebuvo plačiai nagrinėta, nebuvo nagrinėtos ir LK lygmens ryšių batalionų galimybės užtikrinti paramą manevriniams vietams. Taip pat neatskleista, kaip šie daliniai ruošėsi vykdyti karo meto užduotis, numatytas Lietuvos kariuomenės junginio, pėstininkų divizijų gynybos planuose, neanalizuotos ryšių priemonės, kurias pasitelkus turėjo būti įgyvendintos iškeltos užduotys. Apskritai galime teigti, kad dar nėra išanalizuoti ryšių vienetų pajėgumai, kurie turėjo būti skirti krašto gynybai, kaip ir neišnagrinėtas ryšininkų panaudojimas manevrinių vienetų paramai teikti taikos metu.

1. RYŠIŲ VIENETAI – LIETUVOS KARIUOMENĖS VADOVAVIMUI IR VALDYMUI 1935–1940 M. UŽTIKRINTI

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje LK sudarė pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos, inžinerijos, ryšių, šarvuočių, geležinkelių, priešlėktuvinės apsaugos ginklų rūšys²⁷ ir tarnybos²⁸. LK buvo organizuojamos tiekimo ir evakuacijos bei transporto ir tvarkos tarnybos²⁹. Kariuomenės lygmens junginys buvo komplektuojamas iš įvairių ginklų rūšių, iš kurių pagrindinė buvo pėstininkai, o visos kitos – pagalbinės. Tik pėstininkų divizijų ir pulkų sudėtis paprastai buvo nuolatinė. Karo metu ar pratybų lauke iš įvairių ginklų rūšių buvo organizuojami laikini taktiniai junginiai (rinktinės – avangardai, ariergardai ir kt.) paramos taktiniams uždaviniams vykdyti. Kariuomenės junginiui vadovaudavo kariuomenės vadas, jam pavaldūs buvo junginio štabas, ginklų rūšių ir tarnybų viršininkai. Specialiųjų ginklų rūšių viršininkai buvo kariuomenės junginio vado patarėjai ginklų

²⁶ Ten pat, p. 5.

²⁷ **Ginklų rūšys** (dabar – kariuomenės, pajėgų rūšys) – pagrindinė jų – pėstininkai, kurie galėjo kautis savarankiškai, bet kurioje vietovėje ir bet kuriuo laiku. Pagalbinės, paramos, ginklų rūšys buvo: artilerija, kavalerija, aviacija, inžinerija, ryšių, šarvuočių, geležinkelių ir priešlėktuvinės apsaugos dalys. *Pėstininkų statusas. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1936, p. 13; *Štabų žinynas*. Kaunas, 1938, p. 5.

²⁸ *Štabų žinynas*. Kaunas, 1938, p. 5, 161.

²⁹ *Kariuomenės junginių statusas. II dalis. Tarnybos*. Kaunas, 1937, p. 6.

rūšių panaudojimo klausimais. Pėstininkų divizionuose (toliau – PD) ginklų rūšių ir ryšių padalinių viršininkai kartu atlikdavo ir savo srities tiekimo įstaigų viršininkų pareigas. Pėstininkų pulkuose (toliau – PP) artilerijos ir inžinerijos viršininkų pareigas eidavo tų padalinių viršininkai. LK tarnybų viršininkai buvo pavaldūs jungtinio junginio vadui, specialybės srityje vykdavo aukštesniųjų viršininkų nurodymus. Aprūpindami kariuomenę visais reikmenimis pagal vado sprendimą, tarnybų viršininkai vadovavo si junginio štabo viršininko nurodymais³⁰. Ryšių batalionai turėjo užimti pagalbinės ginklų rūšies vietą³¹, papildomai ryšių vienetų specialistai savo pareigas ėjo tiekimo ir evakuacijos tarnyboje. 1939 m. Lietuvos kariuomenės vadas rašė: „*Pergalė bus tik tada pasiekta, kada visų kautynėse dalyvaujančių vienetų veikla bus nukreipta viena linkme. Viena bendra linkme nukreiptą vienetų bendradarbiavimą kautynėse laiduoja ryšiai.*“³²

Karo technikos dalių Ryšių bataliono (toliau – KTD RB) vienetai turėjo remti kariuomenės lygmenis junginius ir divizijas, sustiprintus pulkus ir būti kariuomenės vado rezerve su likusiomis Ryšių bataliono priemonėmis. PD organizacinėje struktūroje taip pat buvo organizuojami ryšių batalionai, kurių pajėgumai turėjo užtikrinti ryšio palaikymą su PP, priedangos rinktinėmis, priskirtais artilerijos, karo aviacijos padaliniais, aerodromais ir kitais papildomai užduočiai vykdyti priskirtais vienetais. Ryšių klausimais kariuomenės vadui patarinėjo KTD RB vadas, o PD vadas – divizijų ryšių batalionų vadai, taip pat ryšių batalionų vadai ėjo skirtingų lygių ryšių viršininkų pareigas.

Kariuomenės lygmeniu ryšių funkcijas užtikrino KTD RB, pagrindiniai bataliono taikos meto uždaviniai buvo organizuoti ir užtikrinti ryšio palaikymą tarp karinių vienetų, jei reikia, aprūpinti trūkstamomis ryšių priemonėmis kitus kariuomenės vienetus, ruošti specialistus – ryšininčius visiems LK daliniams taikos ir karo metui³³. Vienetas organizuodavo kursus ryšininčiams³⁴, juos baigę specialistai turėjo mokėti atlikti

³⁰ *Stambesnių kariuomenės junginių vadovavimo laikinieji dėsniai*. Kaunas, p. 16–18.

³¹ Jackus, J. *Štabas ir tarnybų veiksmai lauke. Bendri ginkluotų pajėgų organizacijos dėsniai*. Kaunas, 1930, p. 18.

³² *Pėstininkų statutas. II dalis. Kautynės. 2 laida*. Kaunas, 1939, p. 95.

³³ *Technikos dalių mokymas. Tch-12*. Kaunas, 1934, p. 1–327.

³⁴ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis. 1919–1939 m.*, p. 80, 83.

turimų ryšių priemonių dalinę priežiūrą ir remontą, organizuoti ryšių tarnybos darbą, naudotis turimomis ir naujomis įsigytais ryšių priemonėmis³⁵. Taip pat RB rengė ir instruktorius, kurie turėjo mokėti veikti naudodamiesi vadinamosiomis gyvosiomis ryšių priemonėmis. Kariuomenės ryšiams palaikyti buvo įsteigti centrinis, vietiniai ir kilnojantieji karvelynai, įkurta ryšių šunų dresavimo mokykla³⁶. KTD RB disponavo didžiausiu naujausių visoje kariuomenėje kiekiu ryšių priemonių, be visų užduočių, šio vieneto karininkai ir puskarininkiai atlikdavo sudėtingesnę visos LK ryšių priemonių remontą³⁷, neretai jas modernizuodavo ar net bandydavo kurti naujas³⁸. Viena didesnių RB užduočių taikos metu buvo aptarnauti administracinį karinį telefono tinklą, o tam reikėjo daug ryšininkų specialistų. Taikos metu kariuomenės karinis telefono tinklas apėmė divizijų ir pulkų lygmens LK vienetus³⁹. Karo technikos viršininko įsakymu buvo nustatyti visai kariuomenei A, B, C, D, E, F, G ir L radijo tinklai. Taikos metu buvo naudojamas A radijo tinklas, į kurį buvo įtrauktos LK dalinių didžiosios radijo stotys. Šis tinklas buvo skirtas kasdieniam naudojimui ir turėjo nuolatinius šaukinius (žr. 1 lentelę). Į šį tinklą kaip abonentai buvo įtraukti LK vadas, dalinių vadai ir viršininkai.

³⁵ *Technikos dalių mokymas. Tch-12*, p. 1–337; *Ryšių statusas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*. Kaunas, 1936, p. 1–136; *Ryšių statusas. III dalis. Kabelinės lauko linijos*. Kaunas, 1940, p. 1–127; *Lauko komutatorius LK31*. Kaunas, 1936, p. 1–79; *Signalizavimas skydeliais, signaliniais žibintais ir VTA*. Kaunas, 1938, p. 1–29; *Vidutinis vaizdinis telegrafo aparatas VVTA*. Kaunas, 1938, p. 1–76.

³⁶ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis. 1919–1939 m.*, p. 80; Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 290; *Ryšiniai šunes*. Kaunas, 1935, p. 1–140; *Ryšių šunų dresavimo ir mokymo vadovėlis*. Kaunas, 1930, p. 1–36; *Paštinių karvelių laikymo ir mokymo laikinosios taisyklės*. Kaunas, 1932, p. 1–63.

³⁷ Karo technikos viršininko leidimas kariuomenės dalių turtą taisyti, 1934 m. kovo 10 d. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 368, l. 81.

³⁸ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis. 1919–1939 m.*, p. 83; 4-ojo artilerijos pulko transmisijos karininko raportas 4-ojo artilerijos pulko vadui, 1934 m. rugsėjo mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 372, p. 111.

³⁹ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis. 1919–1939 m.*, p. 83.

I lentelė. Lietuvos kariuomenės taikos meto A ryšių tinklas su didžiosiomis (D) radijo stotimis, 1940 m.⁴⁰

RADIO STOTYS		STOČIŲ ABONENTAI		Oficialios radiogramos, šifruojamos ir dešifruojamos	PASTABOS
Stoties priklausomybė ir jos stovėjimo vieta	Stoties nuolatinis šaukinys	Pavadinimas	Abonto nuolatinis šaukinys		
Ryšių batalionas Kaunas–Šančiai	LYN1	Kariuomenės vadas	C1	Kariuomenės štabo II skyriuje	x) Radio-gramos, surūšiuotos pagal radijo ryšių taisykles Tch-63
		Kariuomenės štabo viršininkas	C2		
		Kariuomenės štabo I skyriaus viršininkas	C3		
		Kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas	C4		
		Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkas	C5		
		Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininkas	C6		
		Pėstininkų inspektorius	C7		
		Artillerijos inspektorius	C8		
		Ginklavimo viršininkas	C9		
		Karo aviacijos viršininkas	C10		
		Karo aviacijos štabo viršininkas	C11		
		Ryšių tarnybos viršininkas	C12		
		II pėstininkų divizijos vadas	C13		
		II pėstininkų divizijos štabo viršininkas	C14		
		Ryšių kuopos vadas	C15		
		Kavalerijos viršininkas	C16		
		Kavalerijos štabo viršininkas	C17		

⁴⁰ Karo technikos viršininko įsakymas radijo ryšiams Nr. 5, 1940 m. gegužės mėn. LCVA, f. 511, ap. I, b. 546, p. 13.

I PD štabo Vilnius	LYN2	Karo technikos viršininkas	C18	Karo technikos štabe	x) Radio- gramos, surūšiuotos pagal radijo ryšių taisykles Tch-63
		Karo technikos štabo viršininkas	C19		
		Karo technikos štabo ryšių karininkas	C20		
		Ryšių bataliono vadas	C21		
		„A“ tinklo viršininkas	C22		
III PD štabo Šiauliai	LYN3	I PD vadas	P1	I PD štabe	
		I PD štabo viršininkas	P2		
		Ryšių kuopos vadas	P3		
		Vilniaus komendantas	P5		
		III PD vadas	S1		
3 PP Kėdainiai	LYN4	III PD štabo viršininkas	S2	III PD štabe	
		Ryšių kuopos vadas	S3		
		8 PP vadas	S4		
		Šiaulių komendantas	S5		
		3 PP vadas	K1		
4 PP Panevėžys	LYN5	Ryšių kuopos vadas	K2	3 PP štabe	
		Kėdainių komendantas	K3		
		4 PP vadas	N1		
4 PP Panevėžys	LYN5	Ryšių kuopos vadas	N2	4 PP štabe	
		Panevėžio komendantas	N3		

Likusieji tinklai priklausė divizijoms, karo aviacijai ir nuo 1939 m. Vilniaus rinktinei. *C* radijo tinklas priklausė II PD ir 9-ajam PP, *D* radijo tinklas – III PD, 7-ajam PP ir 7-ojo PP 2-ajam batalionui, *E* radijo tinklas – 3-iajam PP, 3-iojo PP 2-ajam ir 3-iajam batalionams. *F* radijo tinklas buvo įsteigtas naudotis kavalerijai taikos metu, jam priklausė 1-asis husarų pulkas, 2-asis ulonų pulkas ir 3-iasis dragūnų pulkas, tačiau jau nuo 1940 m. liepos mėn. kavalerijos pulkai įtraukiami į *B*, *C*, *D* radijo tinklus. *G* radijo tinklas priklausė aviacijai, *AD* (aviacijos didžiosios stotys) buvo įsteigtos nuolatiniuose Kauno, Zoknių ir Pajuostės aerodromuose. Vilniaus rinktinei buvo skirtas atskiras *L* radijo tinklas, o radijo stotys buvo perkeltos iš I PD *B* tinklo. LK lygmens *A* radijo tinkle buvo naudojamos didžiosiomis radijo stotimis, o visuose likusiuose radijo tinkluose – vidutinėmis radijo stotimis. Taikos ir karo metui buvo suplanuoti ir priskirti šifrai (kodai), nurodyta, kaip koduoti siunčiamus pranešimus, radiogramas. Įsakymu nurodyta, kad KTD RB vadas privalo atlikti visų LK vienetų radijo tinklų patikrinimus ir kiekvieną mėnesį teikti pastabas karo technikos viršininkui⁴¹ dėl tinkamo ar netinkamo jų funkcionavimo.

1937 m. ryšių bataliono organizacinę struktūrą sudarė bataliono štabas, telefono-telegrafo kuopa, radijo kuopa, mokomoji kuopa, šunų mokykla, karvelynai, technikos dirbtuvės ir stacionarių telefono centrinių⁴² komanda⁴³. Telegrafo-telefono kuopa susidėjo iš dviejų telefono būrių, kurių kiekvieną sudarė 24 sunkiojo kabelio grandys, 8 lengvojo kabelio grandys, 4 raitosios kabelio grandys⁴⁴, 10 telefono centrinių grandžių

⁴¹ Karo technikos viršininko įsakymas radijo ryšiams Nr. 5, 1940 m. gegužės mėn. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 546, p. 38, 13.

⁴² **Telefono centrinę** sudarė vietovėje įrengtas vienas arba keli komutatoriai, kuriais galima buvo sujungti visas telefono stotis, kurių linijos prie tos centrinės prijungtos. *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*. Kaunas, 1936, p. 28; *Ryšių statutas. III dalis. Kabelinės lauko linijos*. Kaunas, 1939, p. 5.

⁴³ Ryšių bataliono (t. m. etat. Nr. 113) ginklavimo, technikos ir karo butų turto lentelės, 1935 m. spalio 30 d. *Ten pat*, f. 1364, ap. 1, b. 412, l. 1.

⁴⁴ **Raitoji kabelio grandis** – sunkiojo arba lengvojo kabelio ryšių karinis vienetas, kurį sudarė grandies viršininkas, telefonistai ir vežikai. Grandis aprūpinta arkliais, todėl yra judri, gali judėti blogais keliais. Naudodama arklius greičiau nutiesia kabelinę vienlaidę telefono liniją, linijų tiesimo greitis – 6–8 km/val. *Ryšių statutas. III dalis. Kabelinės lauko linijos*. Kaunas, 1939, p. 61, 64, 80.

ir 6 vidutinės optikos stotys, nuolatinių linijų būrys – iš 40 telefonininkų skyrių, 10 telegrafininkų skyrių, 10 kariuomenės būstinių centrinių, 12 divizijos būstinių centrinių ir pagalbinio būrio. Radijo kuopos automobilių radijo stočių būrio personalą sudarė 2 stočių viršininkai, 4 varuotojai mechanikai, 2 radijo mechanikai ir 16 radijo telegrafininkų. *D* (didžiųjų) radijo stočių būrį sudarė 4 stočių viršininkai, 4 radijo mechanikai, 32 radijo telegrafininkai ir 4 motoristai, *V* (vidutinių) radijo stočių būrį – *V* radijo stočių 4 vyresnieji radijo telegrafininkai ir 20 telegrafininkų, *duplex* radijo stočių 4 vyresnieji radijo telegrafininkai ir 12 telegrafininkų, radijo stočių *I* (imtuvų) 4 vyresnieji radijo telegrafininkai ir 8 telegrafininkai. Taip pat buvo atskira *Gonio* grupė, kurią sudarė viršininkas, 3 sekimo punktų tarnybos, 12 gonio punktų tarnybos ir motociklininkas. Mokomąją kuopą sudarė du telefono būriai, vienas radijo būrys, telegrafininkų būrys ir pagalbinis būrys. Šunų mokyklos struktūra buvo mažesnė: viršininkas, 3 kareiviai ir 2 šunų postai. Paskutinis vienetas buvo stacionarių centrinių komanda, kurią sudarė viršininkas, ūkvedys, dviejų centrinių viršininkai ir linijų mechanikas⁴⁵. 1938 m. sausio mėnesį batalione tarnavo 28 karininkai, 455 kareiviai ir 31 civilis tarnautojas, batalionas turėjo 57 arklius. Karo metu kariuomenės lygmens ryšius užtikrinti planuota su mobilizuota Ryšių rinktine, kurią sudarė rinktinės štabas, ryšių, mokomasis, technikos batalionai ir ūkio būrys. Iš viso turėjo tarnauti 55 karininkai, 16 viršilų, 304 puskarininkiai ir jaunesnieji puskarininkiai, 174 grandiniai ir 1556 eiliniai, rinktinė turėjo turėti 266 arklius.

Taikos metu LK iš viso buvo 1087 ryšininkai, karo metu ši skaičių buvo galima padidinti iki 4233, arba daugiau kaip 3,8 karto⁴⁶. Toks kiekis karių leidžia organizuoti ryšių batalionus penkiose divizijose, nors tinkamai atlikti ryšininkų pareigas mobilizuotiems ryšininkams būtų buvę labai sunku dėl LK naudojamų naujų ryšių priemonių.

Pėstininkų divizijų organizacinėje struktūroje taip pat buvo ryšių batalionų, tačiau ne tokio didelio pajėgumo kaip kariuomenės lygmens ryšių bataliono. Buvo planuota, kad karo metu LK divizijų ryšių batalioną sudarys 426 kariai. Skaičiai rodė, kad šis batalionas turėjo būti per

⁴⁵ Ten pat, l. 44.

⁴⁶ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 168, 170, 171.

pusę mažesnio pajėgumo, nei tos pačios divizijos inžinerijos batalionas ar kavalerijos lengvoji rinktinė, atitinkanti bataliono lygmenį. PD ryšių batalioną sudarė štabas, radijo kuopa ir telefono-telegrafo kuopa. Radijo kuopą sudarė *D* radijo stotis, *V* radijo stotis, *V* motorizuota radijo stotis, *I* radijo stotis, signalų aikštelės skyrius ir kilnojamasis karvelynas. Radijo kuopoje turėjo būti viena didžioji radijo stotis, 5 vidutinės radijo stotys ir 5 radijo imtuvų rinkiniai, divizijos marškų signalų grandies turto rinkinys. Telefono-telegrafo kuopa buvo sudaryta iš keturių būrių. 1-ojo ir 2-ojo būrių organizacinės sudėtys buvo vienodos: tokių būrių sudarė motorizuota sunkiojo kabelio grandis, raitoji sunkiojo kabelio grandis, lengvojo kabelio grandis, centrinių grandis, sunkiojo kabelio trys grandys. 3-įjį būrį sudarė 1-asis motorizuotas telefono skyrius su divizijos būstinės centrine grandimi, lengvojo kabelio 2 grandys ir turtui vežti vairuotojai. 2-asis telefono skyrius turėjo divizijos būstinės centrinę grandį, lengvojo kabelio 2 grandis. 3-iasis telegrafo skyrius buvo sudarytas iš toliraščio (tolispaudžio, angl. *teleprinter*) stoties ir *Morzės* telegrafo stoties. 4-ąjį nuolatinių linijų būrį sudarė trys analogiški skyriai. Kuopoje taip pat buvo pagalbinis būrys, kuris išsiskyrė savo technikos skyriumi, į jo personalo sudėtį buvo įtraukti telefonų mechanikai, telefonininkai, linijų prižiūrėtojas ir pasiuntiniai. Kuopos ryšių priemonių arsenalą sudarė: 3 telegrafo įrankių rinkiniai, 6 lengvojo kabelio *A* grandies turto rinkiniai, 2 raitosios sunkiojo kabelio *A* grandies turto rinkiniai, 2 telefono centrinės grandies *B* turto rinkiniai, 2 divizijos būstinės telefono centrinės grandies turto rinkiniai, toliraščio stoties rinkinys, *Morzės* telegrafo stoties rinkinys, nuolatinių ir palengvintų linijų stoties būrio turto rinkinys ir vienas nuolatinių linijų įrankių rinkinys. Be to, visam batalionui priklausė 14 dviračių⁴⁷. Tačiau aišku viena – taikos metu divizijos ryšių batalionai nebuvo visos sudėties, o ryšių kuopos buvo išskirstytos po žemesnius vienetus, pėstininkų pulkus. Pavyzdžiui, 1935 m. III PD vadui buvo skirtos net 7 vidutinės radijo stotys ir su jomis dirbti parengti ryšininkai – šie pajėgumai buvo perkelti iš Karo technikos dalių Ryšių bataliono⁴⁸. Labai dažnai ryšių personalas ir prie-

⁴⁷ II pėst. div. ryšių bataliono technikos turto lentelės projektas, 1940 m. birželio mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 705, p. 36.

⁴⁸ Karo technikos viršininko pranešimas Generalinio štabo valdybos viršininkui, 1935 m. lapkričio mėn. *Ten pat*, b. 372, p. 169.

monės divizionams buvo skiriamos iš kariuomenės lygmens RB. Taip pat trūko ir ryšininkų – radiistų, dirbančių su vidutinėmis ir didžiosiomis radijo stotimis, eiliniai kariai buvo mokomi dirbti tik su mažosiomis radijo stotimis⁴⁹ dėl jų paprastesnės konstrukcijos. 1936 m. LK iš viso turėjo būti 98 ryšininkai karininkai, tačiau jų buvo tik 55⁵⁰, taigi trūko beveik pusės.

Taktinio lygmens pėstininkų pulkų ryšių kuopą karo metu turėjo sudaryti 3 karininkai ir 262 kareiviai. Planuota, kad kuopa bus sudaryta iš pulko štabo ryšių būrio, trijų batalionų ryšių būrių ir pagalbinio būrio. PP ryšys turėjo būti užtikrinamas disponuojant 1 sunkiojo kabelio ir 22 lengvojo kabelio grandimis, 21 vidutine vaizdine stotimi, 5 telefono centrinėmis grandimis, 3 mažosiomis radijo stotimis ir 5 šunų postais⁵¹. Pulko štabo ryšių būryje buvo 2, o batalionų ryšių būriuose – 3 šunų postai. Kiekvienam postui aptarnauti buvo skirta po 2 karius, grandinį ir eilinį⁵². Perskirstytoms PP ryšių kuopoms taip pat trūko personalo ir priemonių, dažnai tos pačios ryšių kuopos buvo organizuojamos vieno iš bataliono ryšių būrio, skiriant atitinkamas priemones ir personalą. Pavyzdžiui, 1940 m. 4-ojo PP vadas kreipėsi į I PD vadą teigdamas, kad jam nėra žinoma, kiek ir koks techninis ryšių turtas priklauso kuopai, o pareikalauto būtino techninio turto negauna. Dėl to 4-ojo PP galimas tik telefonistų mokymas, o radiistų vienetė iš viso nėra⁵³. Ne išimtis buvo ir kiti pulkai. 2-ojo PP iš 8 radijo stočių trūko 6, o 5-ojo PP – tiek ryšių priemonių, tiek ryšininkų specialistų, puskarininkių⁵⁴.

PP bataliono lygmeniu buvo steigiamas 15 karių vadovavimo būrys ir 56 karių ryšių būrys. Jie priklausė bataliono štabui. Ryšių būriui vadovavo būrio vadas, jam pavaldžios buvo 4 lengvojo kabelio grandys su

⁴⁹ Pėstininkų divizionų ir pulkų ryšininkų mokymas, 1936 m. spalio mėn. *Ten pat*, b. 448, a. p. 113.

⁵⁰ Žinios apie ryšių karininkų trūkumą dalyse, 1936 m. balandžio mėn. *Ten pat*, b. 443, p. 137.

⁵¹ *Štabų žinynas*. Kaunas, 1938, p. 15, 126, 127, 128.

⁵² Generalinio štabo valdybos I skyriaus raštas karo technikos viršininkui, 1934 m. liepos mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 372, p. 169.

⁵³ 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vado raportas I pėstininkų diviziono vadui, 1940 m. balandžio mėn. 19 d. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 461, a. p. 8.

⁵⁴ Surgailis, G. *Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas*, p. 217; Surgailis, G. *Penktasis pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*, p. 169.

turtu, 4 vidutinės optikos stotys, telefono centrinės grandis, šunų postas, būrininkas ir padėjėjas, taip pat sunkiųjų kulkosvaidžių ryšių skyrius. Buvo skaičiuojama, kad ryšių būriui reikės dviejų 3 t trijų ašių ir dviejų 1,5 t sunkvežimių, jei šis batalionas būtų skiriamas į pirmąjį kautynių ešeloną⁵⁵. Bataliono pėstininkų kuopose ir būriuose ryšiui palaikyti buvo naudojamos 2 skydelių poros, 2 signaliniai žibintai ir pėsčias ryšininkas. Taip buvo galima sudaryti tik vieną vaizdinio ryšio liniją (dieną ir naktį), o į likusias ryšio linijas su kuopos šaudmenynu, kitais būriais, su kaimynu iš kairės ir dar kartais su sunkiųjų kulkosvaidžių būriu turėjo būti siunčiami „bėgikai“ – ryšininkai⁵⁶ (pasiuntiniai – E. V.).

Smulkesni ryšių vienetai buvo sunkiojo kabelio grandis, raitoji sunkiojo kabelio grandis, telefono centrinių grandis, lengvojo kabelio grandis, raitoji lengvojo kabelio grandis, vidutinė optikos stotis, mažoji optikos stotis, šunų postas, didžioji radijo stotis, vidutinė radijo stotis, mažoji radijo stotis, radijo imtuvas, karvelių postas. Keletas šių vienetų buvo sujungti į batalionų ir pulkų ryšių būrius, o keli būriai sudarė ryšių kuopą. Visoms išvardytų vienetų grandims, stotims, postams buvo paskirti viršininkai ir kitas personalas. Kiekvienas viršininkas, matydamas, kad tam tikra ryšio priemonė informacijai perduoti prireiks daugiau laiko arba iš viso jos nepavyks perduoti laiku, turėjo pasinaudoti kita turima priemone. Žemesnis padalinys, įrengęs nustatytas ryšių priemones, buvo pavaldus būrio vadui tik technikos srityje, o ryšininkai vykdavo viršininkų, su kuriais palaikydavo ryšį, įsakymus. Vieneto viršininkui pradėjus dirbti su jo įrengta ryšių priemone, apie tai buvo pranešama pagal priklausomybę⁵⁷, pavyzdžiui, bataliono vadavietėje raportuojama adjutantui ar vadovavimo grupės viršininkui, kuopose – kuopų vadams.

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinis dalinys, užtikrinantis LK dalinių valdymą taikos metu, buvo Karo technikos dalių Ryšių batalionas, disponuojantis dauguma telefono-telegrafo ir radijo ryšio priemonių. Kariuomenės lygmens Ryšių batalionas buvo atsakingas už kitų LK

⁵⁵ Karo meto sudėties vienam pėstininkų batalionui permesti reikalingų auto. priemonių skaičiavimas, 1936 m. LCVA, f. 456, ap. 1, b. 1364, p. 12.

⁵⁶ Motieka. Ryšiai kuopos ir būrio skaidiniuose. *Mūsų žinynas*, Kaunas, 1939, t. XXXVI, Nr. 5, p. 704.

⁵⁷ Smulkausių ryšių vienetų veiksmai. *Karys*, 1936 m., Nr. 9, p. 203.

dalinių ryšininkų rengimą, mokymą, sugedusių ryšių priemonių taisymą ir reikalingų išdavimą. Dažniausiai Ryšių batalionas savo pajėgumais remdavo divizijas ir atskirus pulkus. Taikos ir karo metu turėjo būti sukomplektuoti PD ryšių batalionai, jų kuopos skiriamos į pulkus, o pulkų ryšių kuopos išskaidomos būriais po batalionus. Tačiau dar taikos metu divizijose ir pulkuose trūko ryšių priemonių ir specialistų – ryšininkų. Aukštesnis ryšių vienetas, skirdamas trūkstamas ryšių priemones, turėjo skirti ir personalą, ryšininkų. Manevrinių batalionų kuopos ir būriai buvo aprūpinti nesudėtingomis ryšių priemonėmis: telefonais, skydeliais, optikos stotimis. Be jau minėtų ryšių priemonių, LK papildomai disponavo ir gyvosiomis ryšių priemonėmis – divizijose ir pulkuose dažniausia naudojo pašto karvelius, laikomus kilnojamuosiuose ir stacionariuose karvelynuose, batalionuose ir kuopose – ryšių šunis.

2. LIETUVOS KARIUOMENĖS JUNGINIŲ RYŠIŲ VIENETŲ ĮRANGA IR TINKLAI

Karas įgyja modernumo prasmę, kai jame ruošiamasi naudoti naujus ginklus, priemones, strategijas ir taktiką. Vienas iš šių galios daugiklių yra technologijų sritis – modernia karine ginkluote, įranga ir technika aprūpinti kariai turi pranašumą prieš atžvilgiu⁵⁸. Karo technika yra ne tik ginklai, kovos ir kitos mašinos, bet ir prietaisai, aparatai, įrenginiai ir įvairios techninės priemonės, kuriomis naudojasi ginkluotosios pajėgos kovinėms užduotims vykdyti⁵⁹. Taigi papildomas galios daugiklis yra naujos, modernios priemonės, kurias naudojant kariuomenės efektyvumas padidėja. Pagrindinis ryšių vienetų tikslas – laiduoti įvairių ginklų rūšių dalinių tarpusavio bendradarbiavimą, vykdam bendrus veiksmus⁶⁰. Skirtingo lygmens ryšių vienetai naudojami labai įvairiomis priemonėmis ryšiams tarp dalinių palaikyti, jų nepertraukiamumui užtikrinti (žr. 1 žemėlapi).

⁵⁸ *Lietuvos karinė doktrina. D-LK-1*. Vilnius, 2016, p. 3–5, 3–6.

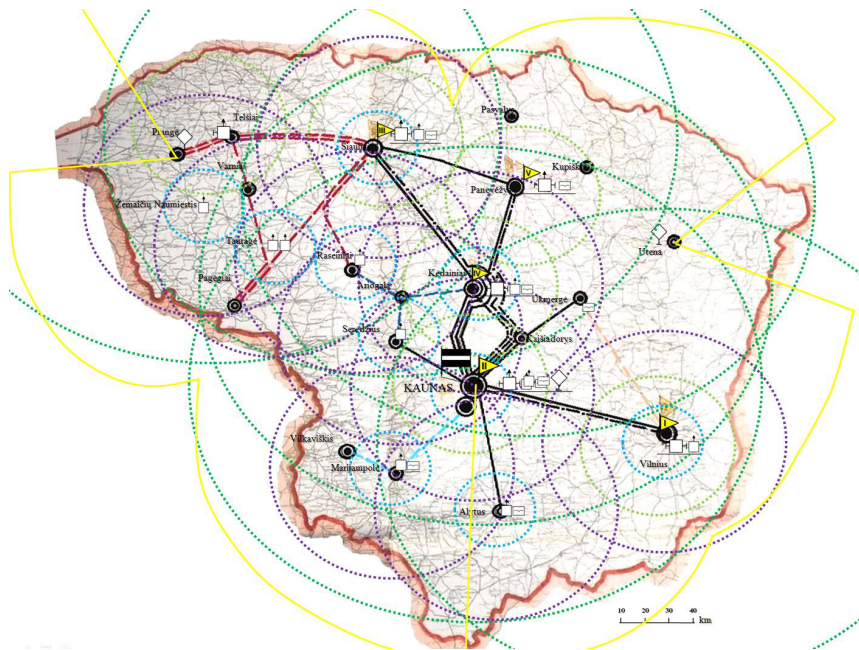
⁵⁹ Smetona, A. *Karybos žodynas*. Vilnius, 1995, p. 113–114.

⁶⁰ *Kavalerijos statusas. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1938, p. 131.

LK junginio lygmeniu karo technikos tarnyba aprūpindavo kariuomenės dalinius ryšių priemonėmis ir medžiagomis. Kariuomenės junginiuose, dalyse ji buvo skirstoma į inžinerijos ir ryšių tarnybas. Ryšių tarnyba turėjo aprūpinti junginio vienetus telegrafo, telefono ir radijo prietaisais, vaizdinių ir garsinių ryšių įrankiais (išskyrus raketas ir dūmus skleidžiančias priemones), ryšių šunimis, pašto karveliais ir kitomis ryšių priemonėmis. Karo technikos viršininkas kariuomenės skaidinyje⁶¹ buvo atsakingas už dalinių aprūpinimą ryšių priemonėmis, medžiagomis ir įrankiais, kuriuos tiekdavo ryšių tarnyba⁶². Ryšių tarnybai kariuomenės junginiuose vadovavo junginių ryšių viršininkai, kurie taip pat naudojo jiems priklausančias ryšių dalių priemones. Ryšių tarnybos veikla buvo organizuojama vadovaujantis junginio vadovybės įsakymais, kuriais buvo nustatoma bendra ryšių struktūra, paskirstomi ryšių įrengimo darbai, skiriamos papildomos ryšių priemonės, nurodoma, kokią reikia turėti šių priemonių atsargą, kurioje vietoje planuojama jas išdėstyti. Apie papildomų reikalingų priemonių poreikį buvo informuojamas aukštesnis skaidinys. Ryšių priemonių tiekimas ir ryšių tinklo įrengimas bet kuriai operacijai buvo prioritetinis darbas. Ryšininkai turėjo pirmieji ją pradėti, įrengdami ryšių tinklus, ir paskutiniai baigti, išardydami šiuos tinklus. Svarbu buvo turėti ryšių priemonių atsargą: jei situacija pasikeistų, vienetas galėtų lanksčiai veikti užtikrindamas ryšį pasirinkęs alternatyvią ryšių priemonę. Karinių operacijų metu, kai buvo duodamas leidimas, turėdami laiko, ryšininkai turėjo susirinkti įrengtus tinklus ir ryšių priemones ir vėl visa tai parengti, kad galima būtų vėliau naudoti.

⁶¹ **Skaidinys** – vietovėje į gilumą ar plotį išdėstyti vienetai, turintys vieną bendrą taktinę paskirtį (pvz., ariegardo, avangardo ir kt. – E. V.). *Pėstininkų statutas. II dalis. Kautynės. 2 laida*, p. 446.

⁶² *Kariuomenės junginių statutas. II dalis. Tarnybos*, p. 7, 30.

SUTARTINIAI ŽENKLAI:

	- Lietuvos kariuomenės štabas		- kariuomenės vadovybės telefono-telegrafo tinklo linijos, taip pat pritaikytos naudoti ir toliaspaudžio ryšio priemonės (sunkiojo kabelio)		- divizijos (pulko) telefono centrinė
	- pėstininkų divizijos štabas		- kariuomenės artilerijos telefono-telegrafo tinklo linijos (sunkiojo kabelio)		- Paštų valdybos telefono centrinė
	- didžioji radijo stotis		- pėstininkų divizijų telefono-telegrafo linijos (spalvos žymė, kuriai divizijai priklauso tinklas)		- (stacionarus) karvelynas
	- vidutinė radijo stotis		- radijo ryšys su <i>didžiosiomis</i> radijo stotimis naudojant telegrafą		
	- goniometrinės radijo stotys (stacionarios)		- radijo ryšys su <i>didžiosiomis</i> radijo stotimis naudojant telefoniją		
			- radijo ryšys su <i>vidutinėmis</i> radijo stotimis naudojant telegrafą		
			- radijo ryšys su <i>vidutinėmis</i> radijo stotimis naudojant telefoniją		
			- stacionarių goniometrinių radijo stočių veikimo tolis		

Ryšių viršininkai turėjo kuo anksčiau pateikti vadovybei poreikius ir siūlymus dėl ryšių tarnybos organizavimo. Lygiagrečiai štabe rengdavo įsakymą dėl ryšių, kuriame, be ryšių vadovybės nustatytos organizacijos, nurodomas ir ryšių priemonių tiekimas. Kariuomenės lygmens štabe planuodami karines operacijas parengdavo ryšių schemas, jose nurodydavo, kada, su kuo ir kokie ryšiai turės būti organizuoti. Už schemas sudarymą buvo atsakingas LK štabo I skyrius ir ryšių tarnybos viršininkas. Štabo IV skyrius planuodavo ir tiekdavo priemones, planuodavo, kaip bus paskirstomi ryšių pajėgumai ir priemonės žemesniems vienetais. Operaciniuose įsakymuose, pagrindinėje jų dalyje, *RYŠIŲ* paragrafe, buvo nurodomas vadaviečių išdėstymas, jų planuojami perkėlimai, sekyklos, žygio ašys, ryšiai tarp vienetų su priskirtais ir kaimyniniais vienetais. Puolimo metu prisidėdavo papildomos informacijos: kelintą valandą kirs tam tikrą nurodytą liniją, kur bus išdėstytos ryšių priemonės, kaip bus paskirstyti ryšių vienetai. Pateikiamos šaukinių lentelės, informacija apie radijo bangų paskirstymą, ryšius su lėktuvais, sutartiniai ženklai ir kita⁶³. Nurodoma, kurias ir kada priemones gaus iš aukštesnio skaidinio (junginio tiekimo vietos) ir kurias priemones perduos junginio daliniams. Visa tai buvo atliekama atsižvelgiant į aukštesnio skaidinio ir junginio vadovybės nurodymus. Nepamirštama nurodyti ir atsarginių priemonių, jų vietų, kaip bus organizuojamas ryšių priemonių transportavimas⁶⁴. Iš kariuomenės lygmens gautas priemones divizijų ryšių batalionai perduodavo pėstininkų daliniams. Daugiausia priemonių gaudavo pagrindine gynybos ar puolimo kryptimi veikiantys kariniai vienetai.

Gavus kariuomenės lygmens operacinį įsakymą buvo steigiami ryšių tinklai, siekiant užtikrinti dalinių valdymą ir kontrolę. Ryšių tinklu buvo vadinamos vienos techninės savybės priemonės, išskirstytos vietovėje, dažniausia priklausančios vienam viršininkui, vykdančiam tam tikro vieneto nurodymus įrengiant tinklą⁶⁵. Žvelgiant plačiau, ryšių sistema buvo dalinio organizacinis techninis visų ryšių padalinių su jų turimomis ryšių priemonėmis junginys, kuriuo naudojantis vadovaujama kariuomenei operacijos ar mūšio metu arba tenkinami kasdieniai ryšių poreikiai. Ryšių sistemos susideda iš pagrindinio ryšių tinklo, vadaviečių

⁶³ *Štabų žinybas*. Kaunas, 1938, p. 245, 249–250.

⁶⁴ *Kariuomenės junginių statusas. II dalis. Tarnybos*, p.33–34; *Tarnybos. Karys*, 1938, Nr. 5, p.143.

⁶⁵ *Ryšių statusas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*, p. 7.

ryšių mazgų, tiesioginių ryšių linijų, linijų, jungiančių ryšių mazgus su atraminiu tinklu, ryšių techninio aprūpinimo ir ryšių valdymo sistemų, ryšių pajėgų rezervo. Ryšių sistemos buvo stacionariosios ir lauko. Stacionariųjų ryšių sistemų pagrindinės sudedamosios dalys – stacionarieji ginkluotųjų pajėgų ryšių mazgai ir linijos bei valstybės ryšių tinklas, apie kuriuos buvo rašyta pirmajame straipsnio skyriuje. Pagrindiniai ryšių sistemai keliami reikalavimai buvo šie: nuolatinė parengtis, pastovumas, judrumas, reikalingas laidumas, informacijos perdavimo patikimumas, slaptumas ir saugumas⁶⁶. Visuose Lietuvos kariuomenės daliniuose buvo steigiami pagrindiniai telefono-telegrafo ir radijo ryšio tinklai. Papildomai ryšiui užtikrinti, dažniausia žemesniuose skaidiniuose, buvo pasitelkiamas vaizdinis ryšys, vadinamosios gyvosios priemonės, pasiuntiniai, galintys vykti transporto priemone, raiti, dviračiais ar net lėktuvu, jei to reikėjo užduočiai atlikti. Priemonių galimybės priklausė ir nuo vieneto lygmens: kuo didesniai vienetai buvo vadovaujama, tuo sudėtingesnių ir daugiau ryšių priemonių buvo skiriama. Kiekvienai ryšių priemonių stočiai buvo skiriamas viršininkas. Tik iš pulko telefono laidas dažniausiai buvo vedamas ne į bataliono ryšių centrą⁶⁷, o tiesiai į vadovietę ir taip išvengiama informacijos užlaikymo siekiant, kad ją greičiau gautų aukštesnioji vadovybė, bei išlaikoma geresnė ryšio kokybė. Tačiau to negalima buvo atlikti diviziono ar kariuomenės lygmeniu, kadangi vadovietėje, be vado, rinkdavosi tarnybų ir štabo skyrių viršininkai⁶⁸. Stoties viršininkas buvo atsakingas už stoties vietos parinkimą, jos maskavimą, įrengimą, aparatų patikrinimą. Jis suskirstydavo tarnybą, sudarydavo jos budėjimo grafiką, tvarkydavo ryšių dokumentaciją ir, svarbiausia, stebėdavo, kad nedingtų užpildyti dokumentai – informacija. Ryšių viršininkas skirdavo ryšių centro viršininką, karininką arba puskarininkį. Dažniausiai ryšių centro viršininku buvo skiriamas tam pačiam centrui priklausiančios stoties viršininkas. Stoties viršininkas taip pat buvo atsakingas ir už telegramų skirstymą stočiai, kuri gali patikimai atlikti telegramos perdavimą. Taip pat parinkdavo įvairioms stotims vietas, kad būtų išvengta ryšio

⁶⁶ Smetona, A. *Karybos žodynas*, p. 233.

⁶⁷ **Ryšių centras** – netoli viena nuo kitos išdėstytų įvairių ryšių priemonių visuma, už kurių naudojimą atsakingas vienas viršininkas. *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*. Kaunas, 1936, p. 7.

⁶⁸ Mjr. Šepetytys. Techniškų ryšių organizacija pėstininkų daliniuose įvairiose kautynėse. *Mūsų žinynas*, 1935 m., Nr. 120, p. 236.

trukdžių, prižiūrėjo, kad telegramos būtų laiku pristatomos į centrą ir priimtos telegramos perduodamos pasiuntiniams. Prireikus perkelti ryšių centrą į kitą vietą, viršininkas ją išžvalgydavo, tačiau visada perkėlimo metu turėjo užtikrinti ryšių nepertraukiamumą. Dėl priešo veiklos stotis arba ryšių centras galėjo būti perkeltas tiesioginio vado ar aptarnaujamo viršininko įsakymu, prieš tai išsiuntus pranešimą korespondentams, tik apie radijo stoties perkėlimą nereikėjo korespondentams pranešti. Kilus grėsmei, kad ryšių centras ar stotis pereis į priešo rankas, viršininkas turėjo stotį sunaikinti, o dokumentaciją sudeginti. Stotis ar ryšių centras turėjo būti pažymėtas iškaba arba vėliavėle, o naktį apšviestas, pakelėje buvo įrengiamos rodyklės į stotį ar ryšių centrą. Tačiau žymėjimo procedūros buvo atliekamos tik tada, kai leisdavo aplinkybės⁶⁹. Labai griežtai buvo vertinamas informacijos saugumas. Niekada nebuvo galima kalbėti nei apie siunčiamos informacijos turinį, nei apie tai, kas ir kam ją siuntė. Pasiuntiniams buvo draudžiama užėiti į ryšių centrą ar būti arti ryšių stoties, o susipažinti su stoties dokumentacija galėjo tik to vieneto vadas, štabo viršininkas, įgaliotas karininkas ir ryšių viršininkai. Visa nereikalinga dokumentacija, įvairūs lapeliai turėjo būti naikinami, deginami⁷⁰.

2.1. Laidinio telefono-telegrafo ryšio tinklas ir priemonės

Junginio lygmens ryšių tinklų buvo keletas, pagrindinis – laidinis telefono-telegrafo tinklas. Pašto valdyba taikos metu disponavo po visą Lietuvą išraizgytu telefono linijų tinklu, kurį taikos metu taip pat naudojo ir Lietuvos kariuomenė. Tą patį tinklą planuota naudoti mobilizacijos ir karo metu. Įrengtam telefono tinklui priklausė telefono aparatai ir komutatoriai, kuriais buvo galima jį praplėsti, tačiau kalbėti komutatoriaus punkte nebuvo leidžiama. Telefono ryšio tinklo įrenginiai buvo naudojami tiesiogiai kalbėtis arba telefonogramoms siųsti, kalbėtis telefonais buvo leidžiama tik karininkams ir jų įgaliotiems asmenims⁷¹. Be jau įrengtų linijų, divizijos ryšių vienetai galėjo nutiesti papildomų linijų, bet riboto ilgio: lengvojo kabelio – ne daugiau kaip 8–10 km, sunkiojo kabelio – iki 50 km. Telegrafu, naudojantis sunkiuoju kabeliu, galima buvo

⁶⁹ *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*, p. 10, 12.

⁷⁰ *Ten pat*, p. 13.

⁷¹ *Ten pat*, p. 28.

sisisiekti iki 50 km, o paprasta viela – neribotu atstumu⁷². Nors laidinis ryšys buvo pagrindinis, jis turėjo ir trūkumų. Ryšių bataliono 50 karių per dieną nutiesdavo 2 km nuolatinę liniją, karo metu ta pati grupė galėjo nutiesti ir 3 km liniją, nes tada nereikia laikytis visų taisyklių. Junginio lygmens telefono-telegrafo kuopa buvo sudaryta iš 4 grupių, kurios galėjo nutiesti iki 12 km ilgio nuolatinę liniją⁷³. Taip pat kabelius buvo galima prijungti prie jau egzistuojančių Lietuvos telefono linijų, kas ir buvo daroma didžiųjų kariuomenės manevrų metu. Pagrindiniai telefono-telegrafo vienetai buvo šie: lauko nuolatinių linijų būrys, palengvinto lauko kabelio nuolatinių linijų būrys, sunkiojo kabelio grandis, lengvojo kabelio grandis, raitoji sunkiojo kabelio grandis, divizijos būstinės telefono centrinės grandis, pėstininkų telefono centrinės grandis. Vienos modernesnių buvo naudojamos lietuviškos konstrukcijos 8 kg su elementais sveriantis *L.T.30* lauko telefono aparatas, žymiai sunkesni buvo senieji vokiški 1916 m. ir 1917 m. modelio aparatai, taip pat turėta stalinių estiškų *Tartu* ir vokiškų *O.B.05* telefono aparatų. 1940 m. LK turėjo 3022 telefono aparatus ir 886 stalinius telefono aparatus, iš šių telefono aparatų tinkamai veikė 2150 telefono aparatų, o jų LK reikėjo 5232⁷⁴. Taip pat ryšių daliniai disponavo 1931 m. moderniu, lauko sąlygomis naudoti ir telefono tinklui įrengti tinkamu lietuvišku⁷⁵ lauko komutatoriumi *LK31*. Jo paskirtis buvo lauko sąlygomis sujungti vienos sistemos telefono tinklo abonentus. Dažniausiai pritaikytas kilnojamajai telefonų centrinei įrengti, praktiškai galėjo būti įrengta ir stacionari telefono centrinė. Naudojant šį komutatorių galėjo būti sujungtos 10 dvilaidžių arba vienlaidžių abonentinių linijų. Iškviesti įrengtą telefono centrinę buvo galima induktoriumi (atsiradus įtampai, atsidarydavo šaukimo jungiklis, ir tai būdavo matyti) arba *zirzekliu* (gavus garsinį *zirzeklio* signalą), o kalbėtis – abonto turimais telefonais arba *LK31* mikrotefonu. Šis lauko komutatorius, palyginti su senaisiais vokiškais, buvo nedidelių gabaritų (35 cm x 17,5 cm x 28 cm), pagamintas iš ažuolo ir svėrė tik 11,3 kg. Pagrindiniai trūkumai – jam kenkė drėgmė,

⁷² *Štabų žinynas*. Kaunas, 1938, p. 134.

⁷³ Gen. št. plk. lt. A. Šova. Kariuomenės organizacija, 1937 m. *LCVA*, f. 929, ap. 2, b. 1047, p. 78.

⁷⁴ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. *Ten pat*, f. 1364, ap. 1, b. 703, p. 18.

⁷⁵ Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 296.

dulkės ir trunkimas, kariai negalėjo jo statyti ant žemės. Iš teigiamų sąvybių galima pažymėti, kad LK31 konstrukcija ir jungimo schemos buvo paprastos (vienas iš modernių to laikotarpio principų), o svoris mažas, patikima sandara ir veikimas, galimybė greitai nustatyti gedimus⁷⁶.

Telefono-telegrafo tinklui įrengti dar naudotos komutacinės dėžutės (viena dėžutė – viena linija) ir transliacijos dėžutės, taip pat 5, 10, 20, 30, 60, 100 ir 150 linijų komutatoriai. Pavyzdžiui, 30 linijų *Tartu* komutatorius svėrė 55 kg. 1940 m. LK turėjo 5 linijų 104 komutatorius, 10 linijų – 48 komutatorius, 20 linijų – 48 komutatorius, 30 linijų – 19 komutatorių, po vieną – 60, 100 ir 150 linijų komutatorių. Galima paminėti, kad LK trūko 118 komutatorių⁷⁷. Aptariant telefono ir telegrafo tinklo kabelių ypatumus pažymėtina, kad 1 km sunkiojo kabelio su rite svėrė apie 17 kg, o lengvojo kabelio – tik 4 kg⁷⁸. Taigi visos ryšių priemonės kartu svėrė gana daug, dėl to reikėjo atskirų vežimų. Lauko kabeliai buvo pirkti iš skirtingų tiekėjų: *Callenders* firmos Anglijoje⁷⁹, *Kablefabrik A.G. Bratislava* firmos Čekoslovakijoje, *Kabel u. Gummiwerke A.-G* firmos JAV, o povandeninis kabelis iš *Osnabrucker Kupfer und Drahtwerk* firmos Vokietijoje. Vien tik 1936–1940 m. buvo nupirktas 1000 km lengvojo telefono kabelio, 4050 km sunkiojo kabelio ir 700 m povandeninio kabelio (žr. 2 lentelę). 1940 m. LK turėta 6150 km sunkiojo kabelio, iš jų tik 4000 km buvo tinkami naudoti, o karo metu reikėjo 6479 km sunkiojo kabelio, lengvojo kabelio – 5183 km, iš jų tik 3000 km buvo tinkami naudoti, o karo metu reikėjo 7650 km⁸⁰. Pagal karo meto lenteles vienai divizijai priklausė 220 km sunkiojo ir 33 km lengvojo kabelio. Kartu su telefono tinklu buvo įrengiamas ir telegrafo tinklas. LK naudojo senesnio *Morzės* tipo telegrafus, kur raidės buvo spausdinamos *Juzo* aparatais (angl. *Hughes*), ir naujausius, tik 1928 m. išrastus, to meto modernius tolišpaudžius (angl. *teleprinter*), naudojamus kaip rašomosios mašinėlės su automatiniu siunčiamos telegramos užrašymu, kodavimu ir priimtoms telegramoms patvirtinimu.

⁷⁶ *Lauko komutatorius LK31*. Kaunas, 1936, p. 3, 41, 44, 56, 78.

⁷⁷ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 703, p. 18.

⁷⁸ *Štabų žinynas*. Kaunas, 1938, p. 135.

⁷⁹ Vytauto Didžiojo karininkų kursų Radijo kabineto 1932 m. veikimo apyskaita, 1933 m. kovo mėn. 14 d. *Ten pat*, b. 368, l. 316–317.

⁸⁰ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. *Ten pat*, b. 703, p. 18.

2 lentelė. 1936–1940 m. Lietuvos kariuomenės įsigytas ryšių stambesnis techniškas turtas⁸¹

Ryšių turtas	
<i>Radijo ryšio priemonės</i>	
<i>Gambrells, Rowseand Snoaden Ltd.</i> mažųjų lauko radijo stočių 14 tipo	20 kompl.
<i>Gambrells, Rowseand Snoaden Ltd.</i> vidutinių radijo stočių 40 tipo	20 kompl.
<i>Gambrells, Rowseand Snoaden Ltd. duplex</i> mažųjų radijo stočių 12 tipo	20 kompl.
<i>Gambrells, Rowseand Snoaden Ltd.</i> telefono ausinių	40 vnt.
<i>Gambrells, Rowseand Snoaden Ltd.</i> mikrofono kapsulių 12 ir 14 tipo radijo stotims	40 vnt.
<i>Gambrell Radio Communication Ltd.</i> radijo stotys tankeliams	4 vnt.
<i>Gambrell Radio Communication Ltd.</i> kilnojamosios aerodrominės radijo stotys	5 vnt.
<i>Gambrell Radio Communication Ltd.</i> nešiojamieji imtuvai	6 vnt.
Mažosios radijo stotys su priedais	2 vnt.
<i>Gambrell Radio Communication Ltd.</i> radijo lempos	507 vnt.
<i>Marconi's Wireless Telegraph Company Ltd.</i> radijo lempos	278 vnt.
Radijo lempos	19 vnt.
Radijo stotims akumulatoriai	133 vnt.
<i>Svenska Aktiebolaget Jungner</i> akumulatoriai radijo stotims ir automobiliams	117 vnt.
Plieniniai įžemikliai	1999 vnt.
<i>Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF)</i> lauko goniometrinės radijo stotys	3 vnt.
<i>Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF)</i> kilnojamoji radijo stotis	1 vnt.
<i>Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF)</i> žiediniai transformatoriai	90 vnt.
<i>Philips</i> radijo lempos	159 vnt.

⁸¹ Žinios apie pirktą ir pagamintą Karo technikos Tiekimo skyriaus stambesnę technišką turtą, 1936 m. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 438, p. 1–12; Žinios apie pirktą ir pagamintą Karo technikos Tiekimo skyriaus stambesnę technišką turtą, 1937 m. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 497, p. 1–12; Žinios apie pirktą ir pagamintą Karo technikos Tiekimo skyriaus stambesnę technišką turtą, 1938 m. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 565, p. 1–12; Žinios apie pirktą ir pagamintą Karo technikos Tiekimo skyriaus stambesnę technišką turtą, 1940 m. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 703, p. 1; Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 703, p. 18.

<i>Telefono ir telegrafo priemonės</i>	
<i>Creed and Co Ltd.</i> tolispaudžiai su priedais	2 vnt.
Staliniai telefono aparatai	100 vnt.
<i>Syrius</i> pripildomi elementai telefono aparatams	3000 vnt.
Atsarginės dalys telefono aparatams	Nenurodyta
Atsarginės dalys komutatoriams	Nenurodyta
<i>Tartu Telefoni Vabrik</i> kištukai dviejų polių komutatoriams	400 vnt.
<i>Tartu Telefoni Vabrik</i> mikrotelefonai su pakaba, ruporu ir laidu komutatoriams	30 vnt.
<i>Tartu Telefoni Vabrik</i> atsarginės dalys komutatoriams ir telefono aparatams	Nenurodyta
<i>Tartu Telefoni Vabrik</i> komutacijos dėžutės	100 vnt.
<i>Kabelfabrik A. G. Bratislava</i> lengvasis telefono kabelis	1000 km
<i>Kabelfabrik A. G. Bratislava</i> sunkusis lauko telefono kabelis	2000 km
<i>Kabel u. Gummiwerke A.-G.</i> sunkusis lauko telefono kabelis	2000 km
<i>Osnabrucker Kupfer und Drahtwerk</i> povandeninis telefono kabelis	700 m
<i>Callender's Cableand Construction Co. Ltd.</i> sunkusis lauko kabelis	49,6 km
<i>Adolf Duisberg</i> kabelio linijų įrankiai	500 kompl.
Staklės sunkiajam kabeliui vynioti	300 vnt.
Ritės sunkiajam kabeliui vynioti	300 vnt.
Staklės lengvajam kabeliui vynioti	200 vnt.
Rėmai lengvojo kabelio kuprinėms	250 vnt.
Odinės kuprinės lengvojo lauko kabelio grandims	200 vnt.
Ritės sunkiajam kabeliui vynioti	800 vnt.
Rankenos ritės kabeliui vynioti	300 vnt.
Kartelės kabeliui kabinti	250 vnt.
Eglinės kartys telefono kabeliui montuoti	1000 vnt.
<i>Kitos priemonės</i>	
Pavyzdinis ryšių porinis vežimas	1 vnt.
Vienkinkiai ryšių vežimai telefono centrinių turtui gabenti	40 vnt.
Kilnojamojo karvelyno vežimas	7 vnt.
Lemputės optikos signaliniams aparatams	1630 vnt.
Odiniai krepšeliai kabelio linijų įrankiams sudėti	500 vnt.

Tolispaudžiai buvo prijungti prie esamų nuolatinųjų kabelių linijų, rašymo tempas buvo 330 raidžių, o *Morzės sistema* – iki 100 raidžių per minutę. Jie galėjo pakeisti, dubliuoti ar papildyti jau esamas ryšių priemones⁸². Dar 1931 m. Vytauto Didžiojo karininkų kursų technikos skyriaus telegrafo-telefono laboratorijoje buvo atlikti bandymai ir išstudijuoti mechaniniai raidiniai rašomieji firmų *Teleprinter, Creed, S.H.* (angl. *Siemens and Halske*) telegrafo aparatai⁸³. Šiais rašomaisiais telegrafo aparatais dirbti buvo labai lengva, susieti su kitu aparatu buvo galima greitai, ryšys – patikimas, o transportuojant vežimais ar automobiliais nebijojo nedidelio trankymo. Reikėjo tik užtikrinti naudojamų linijų izoliaciją dėl lietimosi su žeme⁸⁴, tačiau jų svoris buvo gana didelis – apie 180 kg. 1936 m. buvo nupirkti du *Creed and Company Ltd* firmos tolispaudžio aparatai su priedais⁸⁵. LK disponavo *Creed3a* ir *Creed7b*. Tai buvo kariuomenės vadovybės ir divizijų lygmens ryšių priemonės. 1940 m. telegrafo *Creed* stočių turėta 10, iš jų 8 veikė tinkamai, o karo meto poreikis buvo 9 stotys⁸⁶. Lietuvoje telegrafo stotys buvo įsteigtos apskričių ir valsčių centruose. Pavyzdžiui, 1923 m. tokios telegramų priėmimo vietos buvo 159, 1937 m. – 521⁸⁷, o Plungėje nuolatinis telefono-telegrafo tinklas įrengtas tik 1934 m.⁸⁸ Taigi XX a. ketvirtąjį dešimtmečio pabaigoje šis tinklas dar buvo sparčiai plėtojamas.

⁸² Tolispaudžiai karo ryšių tarnyboje. *Karys*, 1939 m., Nr. 31, p. 912.

⁸³ Vytauto Didžiojo karininkų kursų technikos skyriaus telefono-telegrafo laboratorijos 1929–1931 m. laikotarpio veiklos apibūdinimas, 1933 m. kovo mėn. 14 d. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 368, l. a. p. 320.

⁸⁴ Ryšių bataliono vado raportas karo technikos viršininkui, 1934 m. *Ten pat*, b. 372, p. 127.

⁸⁵ Karo technikos štabo viršininkui žinios apie pirktą ir pagamintą technišką stambesnę turtą, 1936 m. balandžio mėn. *Ten pat*, b. 438, p. 5.

⁸⁶ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. *Ten pat*, b. 703, p. 18.

⁸⁷ Telegrafo tinklas Lietuvoje [žiūrėta 2021-03-19]. Prieiga per internetą: <<https://akez.lt/telegrafas/>>

⁸⁸ Generalinio štabo valdybos III skyriaus pranešimas III pėstininkų divizijos štabo viršininkui, 1935 m. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 372, p. 132.

2.2. Radijo ryšio tinklas ir priemonės

Antrasis pagal svarbą LK junginio vienetų valdymui užtikrinti buvo radijo tinklas. Radijo stotys buvo jungiamos į radijo tinklą, o radijo tinklu vadinamos kelios stotys, dirbančios viena banga. Paprastai į jį buvo jungiamos ne daugiau kaip 5 radijo stotys. Norint išvengti radijo bangų trukdžių, reikėjo, kad kiekviename tinkle vienu metu dirbtų tik vienas siųstuvas. Kiekvieno tinklo darbą organizuodavo karininkas arba puskarininkis – radistas, einantis tinklo viršininko pareigas. Dažniausiai radijo stoties viršininkas buvo skiriamas iš aukštesnio vieneto personalo. Kiekvienai radijo stočiai buvo skiriamas darbo ir nuolatinis šaukiniai, sudaryti iš raidžių arba skaitmenų, arba mišrūs. Vadovaudavo aukštesnį vienetą aptarnaujanti, vadinamoji vyriausioji, radijo stotis, visos kitos radijo stotys buvo antrinės. Taip pat buvo numatyta, kad viena antrinė stotis pakeis vyriausiąją stotį, jei bus poreikis, pavyzdžiui, persidislokavimo metu ar priešiškos pajėgoms užpuolus. Buvo du radijo tinklų darbo metodai – laisvasis ir vadovaujamas. Bet kuri laisvuojų metodu dirbanti darbo stotis, įsitikinusi, kad radijo eteris neužimtas, galėjo siųsti pranešimus. Vadovaujamas metodas – kai vyriausioji stotis duoda leidimą siųsti pranešimą arba jo neduoda. Tačiau šis variantas buvo retai taikomas, nes tuo metu priešas lengviau galėjo nustatyti vadovybės tinklo schemą⁸⁹. Svarbiausia buvo siųsti kuo trumpesnius pranešimus, naudojant koduotas sąvokas. Šio tinklo priemonės sparčiai tobulėjo, ypač nuo 1929 m., kai tarptautinis patariamasis radijo komitetas praktiškai išbandė ir pasiūlė skirstyti radijo bangas pagal ilgį. Ilgosios bangos buvo nuo 3000 m ir ilgesnės, t. y. nuo 100 kHz ir mažesnio dažnio, vidutinės bangos – nuo 3000 m iki 200 m, t. y. nuo 100 kHz iki 1500 kHz, tarpinės bangos – nuo 200 m iki 50 m, t. y. nuo 1500 kHz iki 6000 kHz, trumposios bangos – nuo 50 m iki 10 m, t. y. nuo 6000 kHz iki 30 000 kHz, ir visiškai trumpos bangos (ultratrumposios) – nuo 10 m ir trumpesnės, t. y. nuo 30 000 kHz ir didesnio dažnio. Ilgosiomis bangomis dirbo galingos valstybinės radijo stotys ir radijo telegrafai. Vidutinėmis bangomis naudojosi įvairios kilnojamosios lauko, oro, jūrų radijo stotys radijo telegrafo funkcijoms vykdyti ir radijo pokalbiams transliuoti. Tarpinės bangos buvo skirtos

⁸⁹ *Ryšų statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*. Kaunas, 1936, p. 45, 46.

taip pat kilnojamosioms radijo stotims, šiomis bangomis buvo leidžiama naudotis privačioms radijo stotims ir radijo mėgėjams. Trumposios bangos pakeitė ir papildė naudojančiųjų ilgąsias ir vidutines bangas užduotis, šioms bangoms pritaikytos radijo stotys buvo palyginti nebrangios, paprastos konstrukcijos ir plačiai naudojamos radijo mėgėjų stotelėse⁹⁰.

LK radijo ryšys buvo palaikomas šiomis radijo stotimis: automobili-nėmis radijo stotimis (buvo priskiriamos prie *D* stočių, didžiųjų radijo stočių), lauko *D* (didžioji), *V* (vidutinė), *M* (mažoji) ir *E* (eskadrono) tipų radijo stotimis ir imtuvais (santrumpa – *I*)⁹¹. Didžiosios radijo stotys naudojo 610–1000 m, o vidutinės – 250–500 m vidutines bangas, mažosios stotys ir stotys, kurios veikė *duplex* principu, – 50–200 m tarpines arba 10–50 m trumpąsias bangas. LK didžiosios ir vidutinės radijo stotys galėjo dirbti *simplex* principu, vienu metu tik priimti arba siųsti informaciją, o mažosios ir kai kurios vidutinės radijo stotys – *duplex* principu. *Duplex* stotys vienu metu galėjo priimti ir siųsti informaciją, tačiau tinkle tokių stočių turėjo dirbti tik dvi. Norint *duplex* radijo stotis sujungti į bendrą tinklą, reikėjo, kad jos būtų naudojamos tik *simplex* principu. Taigi *simplex* radijo stočių imtuvai ir siųstuvai buvo suderinami dirbti viena banga, tuo tarpu *duplex* stotys, imtuvas ir siųstuvai turėjo naudoti skirtingas radijo bangas. *Duplex* stotys buvo sukurtos dirbti trumposiomis bangomis, kad būtų lengviau išskirti siųstuvo ir imtuvo bangas. *Duplex* stotys dažniausiai buvo naudojamos ten, kur ryšį reikėjo palaikyti trumpais atstumais, pavyzdžiui, tarp artilerijos baterijos ir sekimo punkto⁹², tačiau buvo žinoma, kad pėstininkų būrys tokios radijo stoties tikrai neturės⁹³.

Radijo stočių veikimo tolis taip pat skyrėsi. Mažosios radijo stotys veikė iki 15 km atstumu, o jų paruošimas darbui trukdavo iki 3–5 min. *Duplex* radijo stotys veikė telefonu iki 5 km, telegrafu – iki 15 km.

⁹⁰ Radijo bangos ir jų paskirstymas pagal ilgį. *Karys*, 1933, Nr. 28, p. 560.

⁹¹ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 703, p. 18; Papečkys, E. Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 380–381; Statkus, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 295.

⁹² „Duplex“ radijo stotys. *Karys*, 1936, Nr. 14, p. 336.

⁹³ Šidlauskas. Ryšių mokymas būryje. *Mūsų žinynas*, Kaunas, 1937, spalio mėn., Nr. 10, (151) p. 454.

Vidutinių radijo stočių veikimo tolis siekė iki 30 km, o jų paruošimas darbui trukdavo iki 10 min., tačiau, jei antena būdavo pakankamai aukštai iškelta (15 m), buvo galima užtikrinti telegrafo ryšį ir iki 100–150 km atstumu⁹⁴. Didžiosios radijo stotys veikė iki 200–250 km atstumu telegrafuojant, o kalbant telefonu – iki 40–50 km. Keturių arklių tempiamą stotį įrengti buvo galima tik per 25 min.⁹⁵ Naujosios *duplex* principu dirbančios radijo stotys taip pat turėjo trūkumų. Pavyzdžiui, LK naudotos angliškos *Marconi's* firmos radijo stoties, kuri buvo 5 vatų galingumo, telegrafo ryšys siekė 15 km, telefono – 7 km, tačiau šiuo atstumu informacija adresatą pasiekdavo tik labai geromis lauko sąlygomis – atvirame lauke. 1932 m. pirmą kartą išbandytos *duplex* radijo stotys, kurių dalys buvo gaminamos Prancūzijos firmos *S.F.R.*⁹⁶ Jau tais pačiais metais kovo mėn. Ryšių bataliono radijo kuopai buvo perduotos jai skirtos *duplex* radijo stotys, o kovo mėn. 30 d. išbandytos praktiškai, lauke. 1932 m. liepos mėn. pirmą kartą Lietuvoje tirtas abipusių radiotelefoninių ryšių tarp lėktuvo ir žemės patikimumas. Bandymams naudota *Marconi's duplex* principu veikianti stotis. Bandymai pasiteisino: ryšys buvo geras, abipusis pokalbis įvyko, tačiau pasiektas 3–5 km veikimo tolis buvo nedidelis⁹⁷. LK 1927 m. disponavo 31 radijo stotimi ir imtuvais⁹⁸, o vien 1936 m. buvo nupirktas *Gambrells Rowse and Snoaden Ltd.* firmos 20 mažųjų lauko 14 tipo, 20 vidutinių 40 tipo ir 20 mažųjų *duplex* 12 tipo radijo stočių⁹⁹ (žr. 2 lentelę).

1940 m. LK disponavo 7 didžiosiomis, 45 vidutinėmis, 32 mažosiomis, 5 eskadrono tipo, 50 *duplex* tipo, 3 *gonio* radijo stotimis ir 26 imtuvais¹⁰⁰. Tai panaudojus buvo galima įrengti kariuomenės, divizijų ir

⁹⁴ Radijo kabineto vedėjo raportas karo technikos viršininkui, 1934 m. lapkričio mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 372, p. 99.

⁹⁵ *Štabų žinynas*. Kaunas, 1938, p. 134.

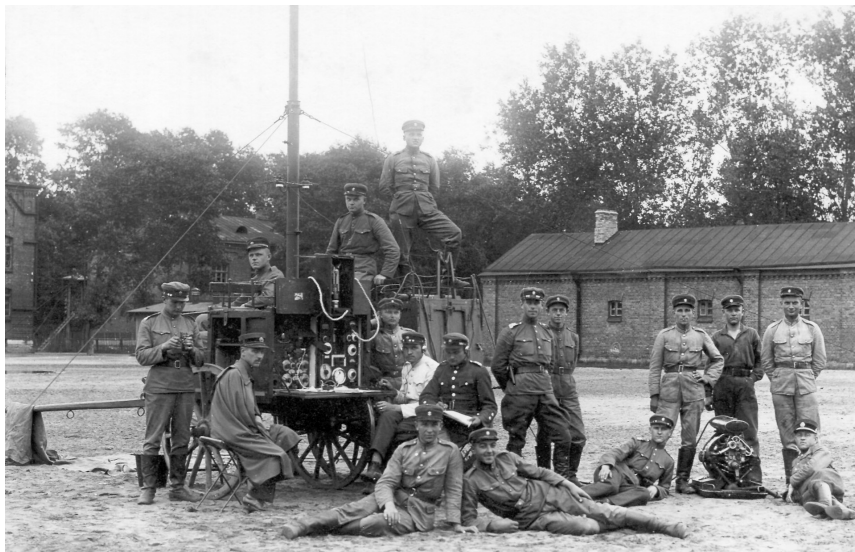
⁹⁶ Pranc. *Sociétéfrançaiseradio-électrique*.

⁹⁷ Vytauto Didžiojo karininkų kursų Radijo kabineto 1932 m. veikimo apyskaita, 1933 m. kovo 14 d. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 368, l. 316.

⁹⁸ Sąrašas kariuomenės radijo stočių, 1934 m. lapkričio mėn. *Ten pat*, b. 372, p. 15.

⁹⁹ Karo technikos štabo viršininkui žinios apie pirktą ir pagamintą technišką stambesnę turtą Nr. 2012, 1936 m. rugsėjo mėn. *Ten pat*, b. 438, p. 9.

¹⁰⁰ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. *Ten pat*, b. 703, p. 18.

1 pav. Lietuvos kariuomenėje buvo vienintelė tokio tipo vokiška *Telefunken 75 U.F.I.* didžioji radijo stotis, susidedanti iš dviejų vienašių vežimų. Dešinėje matyti vidaus degimo variklis, kuris atliko generatoriaus funkcijas. Radijo stoties galingumas –75 W, bangų ilgis – nuo 350 iki 1500 m. Tinkamomis lauko sąlygomis telefonu buvo galima susikalbėti iki 40–50 km, o telegrafu siųsti pranešimus iki 250 km atstumu. Antena buvo teleskopinė su 6 15 m ilgio spinduliais. Stočiai pastatyti reikėjo 45 x 45 m kieto grunto aikštelės. 1928 m. *Autoriaus kolekcijos nuotrauka*

priedangos pulkų lygmens radijo tinklus. Daugiausia radijo stočių trūko artilerijos pulkuose ir ne priedangos užduotims vykdyti skirtuose pėstininkų pulkuose (PP). Pagrindinės buvo įvairaus veikimo tolio ir lygmens angliškos *Gambrell's* ir *Marconi's* firmų radijo stotys. Taip pat XX a. ketvirtajame dešimtmetyje vis dar buvo naudojama seno modelio vokiečių *Telefunken* firmos didžioji radijo stotis *UFI 75*. Vidutinio nuotolio prancūziškos *ER400*, *duplex* principo angliškos radijo stotys *Marconi's*, jau minėtos prancūzų *S.F.R.* ir anglų *Gambrell's Bross. Co Lt.* firmų stotys. Pagal karo meto turto lenteles turėjo būti 21 *duplex* tipo radijo stotis, o LK disponavo net 50¹⁰¹. Būtina pažymėti, kad radijo ryšio duomenų perdavimo telefonu atstumas labai priklausė nuo oro sąly-

¹⁰¹ Ten pat.

2 pav. Lietuvos kariuomenėje naudotos 6 prancūziškos *Avion E10* vidutinės radijo stotys, kurių galingumas buvo 10 W, bangų ilgis – nuo 550 iki 750 m. Naudota 80 m kabanti antena, susisiekti buvo galima iki 20–30 km atstumu. 1928 m.

Autoriaus kolekcijos nuotrauka

gų, vietovės, taip pat tam turėjo įtakos ir kiti galimi trukdžiai – elektros linijos ar aukštesni pastatai.

LK štabo III skyriaus viršininkas gen. št. plk. ltn. A. Šova apie būsimą karą rašė, kad ryšiui tarp pėstininkų ir artilerijos palaikyti pagrindinės ryšių priemonės bus trumpųjų bangų radijo telefonas ir optikos stotys. Radijo telefonas taip pat bus ir svarbiausia mechanizuotųjų vienetų, kavalerijos ir karo aviacijos tiek ryšių su žeme, tiek tarp lėktuvų priemonė. Jis paminėjo, kad šiems reikalavimams įgyvendinti ir plėtojami LK ryšiai, tačiau būtina pasiruošti veikti manevrinio karo sąlygomis, todėl reikia turėti judrių ryšio priemonių. Divizijų ir aukštesniųjų skaidinių

ryšių vienetus reikėjo motorizuoti¹⁰². Šiuo klausimu LK buvo pažengusi ir turėjo nupirkusi 3 automobilines 490 tipo radijo stotis *Gambrell Bros Co Lt.*: dvi buvo naudojamos, o viena laikoma sandėlyje kaip neliečiamoji atsarga¹⁰³. Kad junginių ir sustiprintų pėstininkų divizijų lygmens radijo ryšių vienetai turėjo būti motorizuoti, matyti ir iš anksčiau minėtos ryšių batalionų struktūros¹⁰⁴.

Taikos metu LK vienetų didžiosios radijo stotys buvo dislokuotos Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Plungėje ir Kėdainiuose. Po dvi vidutinės radijo stotis buvo įrengta Kaune ir Tauragėje, po vieną – Marijampolėje, Šiauliuose, Žemaičių Naumiestyje, Kėdainiuose, Raseiniuose, Seredžiuje ir Alytuje. Dalis vidutinių stočių buvo laikomos karinių vienetų sandėliuose kaip atsarga, dalis – ryšių batalionų mokomosiose kuopose. Vidutinės radijo stotys buvo divizijos lygmens, naudojamos ryšiai tarp divizijos ir pulkų palaikyti¹⁰⁵. Tačiau LK personalas darbui su radijo stotimis buvo parengtas prastai. Dar 1934 m. kovo 14 d. buvo nurodyta radijo stočių neišduoti III PD štabui, kadangi nėra parengtų specialistų¹⁰⁶. Taip pat ir 1940 m. karo technikos viršininko išleistame įsakyme nurodyta, kad, siekiant išlaikyti paslaptis karo veiksmų metu radijo tinkluose, dar taikos metu turi būti parengta telegrafininkų, kurie gebėtų efektyviai dirbti, keisti radijo bangas V ir D radijo stotyse¹⁰⁷.

Atskirai būtina paminėti dar taikos metu naudotą LK junginio lygmens ryšių priemones – radiogoniometrines stotis. Šios stotys buvo skirtos radijo žvalgybai vykdyti. Radijo žvalgyba apibūdinama kaip duomenų apie priešą gavimas, radijo paieška, pasiklausymas ir radiopelenga-

¹⁰² Gen. št. plk. lt. A. Šova. Kariuomenės organizacija, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1047, p. 79.

¹⁰³ Ryšių bataliono (t. m. etat. Nr. 113) ginklavimo, technikos ir karo butų turto lentelės, 1935 m. spalio mėn. 30 d. *Ten pat*, f. 1364, ap. 1, b. 412, l. 6 a. p.

¹⁰⁴ II pėst. div. ryšių bataliono technikos turto lentelės projektas, 1940 m. birželio mėn. *Ten pat*, b. 705, p. 36.

¹⁰⁵ Karo technikos viršininko įsakymas radijo ryšiams Nr. 7, 1939 m. lapkričio mėn. *Ten pat*, f. 511, ap. 1, b. 546, p. 57.

¹⁰⁶ Karo technikos tiekimo skyriaus viršininkui dėl radijo turto, 1934 m. kovo mėn. *Ten pat*, f. 1364, ap. 1, b. 368, l. 84.

¹⁰⁷ Karo technikos viršininko įsakymas radijo ryšiams. 1940 m. liepos, Nr. 7. *Ten pat*, f. 511, ap. 1, b. 546, p. 4.

vimas¹⁰⁸. Radiogoniometrinių stočių naudojimo tikslas buvo specialiais imtuvais surasti kryptį į veikiančią radijo siųstuvą, iš kurio sklinda radijo bangos. Tai buvo atliekama naudojant tam tikros formos jautrias ateinančioms bangoms nustatyti kryptines imtuvų antenas. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje sumažinus šių imtuvų antenas, radiogoniometrinės stotys tapo daug mobilesnes, o pačias antenas paieškai buvo galima lengviau sukurti, ieškant sklindančių radijo bangų¹⁰⁹. Iki 1934 m. LK nuolatiniai *gonio* punktai veikė Kaune, Klaipėdoje ir Utenoje. Iš Kauno ir Utenos *gonio* punktų buvo aptinkamos stotys, kurios veikė okupuoto Vilniaus krašto kryptimi. Vilniuje buvo aptikta ir sekama veikianti karinė stotis, kuri siuntė signalus į kitas darbo stotis. Utenos ir Klaipėdos *gonio* punktai aptikdavo pietų Lenkijoje dislokuotų karo aviacijos pulkų stotis, o šias žinias patvirtindavo ir LK štabo II skyrius. Taigi *gonio* stotys tikrai veikė. Tačiau Klaipėdos *gonio* punkto darbo tikslumas buvo menkas, dėl to pasiūlyta šį punktą perkelti į kitą vietą. Jau tais pačiais metais *gonio* punktas iš Klaipėdos buvo perkeltas į Plungę, o Utenoje esantis suremontuotas (žr. 1 žemėlapi). Iš šių punktų buvo galima perimti signalus ne tik Lenkijos ir Vokietijos, bet ir Latvijos kryptimi¹¹⁰. 1940 m. kovo mėn. buvo siūloma keisti *gonio* punkto dislokacijos vietą – iš Plungės perkelti į Radviliškį, kad padidėtų veikimo tolis. Perkėlus *gonio* punktą į Radviliškį šarvuočių rinktinės radistai būtų dirbę su šia stotimi¹¹¹. Goniometrinėse stotyse buvo naudojami *LL1926*, *Telefunken gonio* aparatai ir 1936 m. papildomai įsigytos 3 naujos latviškos *V.E.F.* firmos lauko radiogoniometrinės stotys¹¹².

¹⁰⁸ Smetona, A. *Karybos žodynas*, p. 217.

¹⁰⁹ Šilius. Radijo goniometras su dviguba kryžmine rėmine antena. *Mūsų žinynas*. Kaunas, 1940, t. XXXVIII, Nr. 4, p. 536–541.

¹¹⁰ Karo technikos viršininko raportas Kariuomenės štabo viršininkui, 1934 m. birželio mėn. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 372, p. 58.

¹¹¹ Karo technikos viršininko raportas Kariuomenės vadui, 1940 m. kovo mėn. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 1167, p. 24.

¹¹² Karo technikos viršininko raportas Kariuomenės štabo viršininkui, 1934 m. lapkričio mėn. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 372, p. 196; Karo technikos štabo viršininkui žinios apie pirktą ir pagamintą technišką stambesnę turtą, 1936 m. birželio mėn. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 438, p. 6.

Taigi LK buvo naudojamos įvairaus tipo ir lygmens 142 radijo stotys, 26 imtuvai ir 3 stacionarios goniometrinės stotys, tačiau vis dar trūko 131 įvairaus tipo radijo stoties, 65 imtuvų ir 3 radiogoniometrinių stočių, daugiausia mažųjų radijo stočių – 115¹¹³.

2.3. Gyvųjų ryšių priemonių tinklas

LK junginio lygmens valdymas buvo vykdomas ir naudojant gyvąsias ryšių priemones – pašto karvelius ir ryšių šunis. 1931 m. buvo įsteigti kariuomenės karvelynai, kaip papildomas ryšių su LK daliniais resursais. Karvelynai, kaip ir radijo tinklai, buvo skirstomi kategorijomis. Centrinis karvelynas buvo *B*, vietiniai (nuolatiniai, stacionarūs) karvelynai – *C* (devyni), *D* ir *E* (du) kategorijos. Centrinis karvelynas *B* galėjo išsiųsti po 200, vietiniai *C* – 90, *D* – 70 ir *E* – 40 pranešimų. Taip pat buvo penki vadinamieji paslankūs (kilnojantieji) karvelynai, galintys išsiųsti iki 24 pranešimų¹¹⁴. Karvelynai turėjo po motociklą ir dviratį: jais karveliai buvo gabenami į užduoties vietą. Paslankiam karvelynui priklausė tik vienas dviratis. Centrinis karvelynas buvo

3 pav. Ryšių bataliono karys su karveliais. 1930–1935 m. Autoriaus kolekcijos nuotrauka

¹¹³ Žinios apie turimą kariuomenėje stambesnę technišką turtą, 1940 m. liepos mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 703, p. 18.

¹¹⁴ Ryšių bataliono (t. m. etat. Nr. 113) ginklavimo, technikos ir karo butų turto lentelės, 1935 m. spalio mėn. 30 d. *Ten pat*, b. 412, l. 60.

4 pav. Lietuvos kariuomenės vienas iš 7 kilnojamųjų karvelynų, pagamintų Lietuvoje. 1935–1940 m. *Autoriaus kolekcijos nuotrauka*

Šarvuotųjų automobilių kuopoje (Kaunas), vietiniai karvelynai – 1-ajame PP (Ukmergė), 4-ajame PP (Panevėžys), 7-ajame PP (Klaipėda), 8-ajame PP (Šiauliai), 9-ajame PP (Marijampolė), Vytauto Didžiojo kuopoje (Jonava), 2-ajame kavalerijos pulke (Alytus), 2-ajame artilerijos (Kėdainiai) ir 3-iajame artilerijos pulke (Kaunas)¹¹⁵. Karveliai buvo skirstomi grupėmis po 4–12. Kiekviena tokia grupė buvo skiriama vienam postui, ją sudarė abiejų lyčių karveliai. Kiekviena grupė buvo išskirstoma į du vienodo dydžio vienos lyties karvelių būrelius. Šie būreliai buvo naudojami pakaitomis. Pranešimą reikėjo siųsti naudojant du karvelius (būdavo du pranešimo egzemplioriai), tačiau, jei pakankamai jų turėjo, antrasis karvelis buvo išleidžiamas minute vėliau nei pirmasis. Prie paukščio kojos buvo rišamas pranešimo vamzdelis, o kolumbograma¹¹⁶ kišama į vidų. Karvelio skridimo aukštis priklausė nuo oro sąlygų, jo pajėgumo ir atstumo. Jei atstumas

¹¹⁵ Grigoraitis, V. *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.* Vilnius, 2009, p. 21.

¹¹⁶ Rašytinis pranešimas, skirtas gabenti karveliais, buvo vadinamas kolumbograma. Jis buvo įdedamas į tam skirtą vamzdelį, tvirtinamą karveliui prie kojos. Ką kiekvienas turi žinoti apie paštinčius karvelius. *Karys*, 1937, Nr. 34, p. 938.

buvo tolimesnis, skridimo aukštis galėjo siekti ir 300 m, jei trumpas – paukštis skrisdavo pažeme. Karveliai buvo skirstomi į keturias rūšis: I rūšies karveliai galėjo nuskristi 150 km per 3 val., II rūšies karveliai – 100 km per 2 val., III rūšies karveliai – 75 km per 1,5 val., IV rūšies karveliai – 75 km per ilgesnį laiką jie dažniausiai būdavo senesni nei 8 metų. Karveliai galėjo būti laikomi nuolatiniuose ar kilnojamuose karvelynuose, pastaruosiuose laikydavo po 20 karvelių porų¹¹⁷. Kilnojamoji stotis galėjo būti priskiriama vienetai, kuris atlieka specifines užduotis (pavyzdžiui, flangų apsaugos, apsupimo ar žvalgybos), ar vienetais, su kuriais sunku susisiekti arba iš viso neįmanoma palaikyti ryšio. Kilnojamųjų pašto karvelių stočių veikimo nuotolis buvo ribotas, tačiau jos galėjo veikti vis naujoje vietoje. Pašto karveliai galėjo būti paleidžiami iš lėktuvų 3 km aukštyje ir rasti reikiamą kelią¹¹⁸. Jie buvo naudojami, kai visos kitos priemonės neveikdavo. Už jų naudojimą, paskirstymą ir gabenimą buvo atsakingas ryšių viršininkas. 1933 m. Lietuvos vyriausybės patvirtintose Paštinių karvelių laikymo ir mokymo taisyklėse buvo nurodyta, kokius ir kaip galima laikyti ir veisti karo ryšių karvelius. Leidimus užsienyje pirkti ar užsienio subjektams parduoti karvelius galėjo išduoti tik karo technikos viršininkas¹¹⁹. Šių karvelių auginimas buvo skatinamas, nes tai karo metu buvo papildomos LK ryšių priemonės, kurios taip pat būtų rekvizuojamos. Išimtis buvo Klaipėdos kraštas, kur leidimas laikyti ryšių karvelius nebuvo duotas, grėse baudos, o karveliai turėjo būti likviduoti¹²⁰. Kiti asmenys, kuriems buvo leista laikyti ryšių karvelius, du kartus per metus LK Ryšių bataliono vadui turėjo pateikti duomenis apie laikomus karvelius ir kokio jie yra pajėgumo. Pažymėtina, kad kai kurie gyventojai savo karvelius dresuodavo skraidyti visoje Lietuvoje, tačiau ir šios teritorijos jų karveliams buvo per maža¹²¹. 1940 m. žinios apie LK laikomus karvelius rodo, kad geriausi 24 Šiaulių vietinio karvelyno karveliai buvo išdresuoti skristi tik 100–135 km atstumu, bet daugumos jų skrydžio tolis siekė vos 40–60 km¹²². Antra gy-

¹¹⁷ *Paštinių karvelių laikymo ir mokymo laikinosios taisyklės*. Kaunas, 1932, p. 5, 31.

¹¹⁸ Ten pat, p. 36.

¹¹⁹ *Vyriausybės žinios*, Nr. 428, 1933 m. spalio 31 d. Kaunas, 1933, p. 6.

¹²⁰ Klaipėdos krašto komendantui nurodymas, 1934 m. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 452, p. 10.

¹²¹ Jono Šodės raštas Karo technikos štabo ryšių batalionui, 1936 m. *Ten pat*, p. 75.

¹²² Karvelių dresūros sėkmingumo žinios, 1940 m. sausio 22 d. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 461, p. 2.

voji ryšių priemonė – ryšių šunys. Tačiau tai buvo bataliono ar kuopos lygmens ryšių priemonė, dėl to šiame straipsnyje nebus aptariama, kaip ir nebus aptariamas bataliono lygmens vaizdinis tinklas¹²³.

2.4. Karo aviacijos naudojimas vadovavimo ryšiams užtikrinti

1935–1940 m. LK junginio lygmeniu vadovavimo ryšiams su skirtingomis ginklų rūšimis palaikyti naudojant karo aviaciją buvo naujovė. Ryšių lėktuvai buvo naudojami įsakymams ir įvairiems pranešimams siųsti ir jiems paimti. Lėktuvai galėjo būti skiriami pėstininkams, artilerijai, vadovybei ar kitiems vienetams specialiosioms užduotims vykdyti¹²⁴. Žvalgomoji aviacija buvo LK vadovybės ir kitų ginklų rūšių pagalbinė ryšių priemonė, t. y. viena jos užduočių buvo tarp vadovybės ir kariuomenės vienetų užtikrinti ryšį. Manevriniame kare žvalgomosios aviacijos veikimo nuotolis galėjo siekti iki 75 km, poziciniame kare – 30 km. Veikimo nuotolis priklausė ir nuo priešiško pajėgų priešlėktuvinės gynybos pajėgumo. Dažniausiai tolimosios žvalgybos eskadrilės vykdavo kariuomenės lygmens užduotis, o artimosios žvalgybos eskadrilės – pėstininkų divizijų¹²⁵. Žvalgomoji aviacija ryšiams palaikyti naudojo radijo stotį, raketas, metomus pranešimus, prožektorius ir prietaisą pranešimams nuo žemės paimti. Artimajai žvalgybai vykdyti naudotos radijo stotys (vidutinės), kurių veikimo spindulys buvo apie 150 km, tolimajai žvalgybai (didžiosios radijo stotys) – iki 600 km, o bangų ilgis buvo derinamas su kariuomenės ryšių tinklu. Lėktuvų įgulos, neturinčios radijo stočių, leisdavo skirtingų spalvų raketas: dieną – dūmines, naktį – šviečiamąsias. Be to, buvo metomi pranešimai, sudėti į metalinę kolbą, prie kurios buvo tvirtinama spalvota drobės juosta dėmesiui atkreipti ir kad lengviau būtų ją rasti. Galėjo būti naudojami ir smėlio maišeliai ar dūminės raketos, kurių viename gale buvo įdėtas pranešimas. Pranešimas būdavo išmetamas lėktuvui sumažinus greitį ir iš ne didesnio kaip 200 m aukščio. Kitas variantas – naudoti prožektorius: žvalgas, iš lėktuvo nukreipdamas prožektoriaus šviesą į karinį vienetą,

¹²³ *Pėstininkų statutas. II dalis. Kautynės. 2 laida*, p. 108.

¹²⁴ *Žvalgomosios aviacijos statutas*. Kaunas, 1939, p. 46, 49.

¹²⁵ Ten pat, p. 5, 6.

signalizuoja kaip vaizdiniu telegrafo aparatu *Morzės* kodu¹²⁶. Lėktuvas, kuriame nebuvo radijo stoties, nenuitūpdamas galėjo paimti pranešimus naudodamas pranešimų kablį, pritaisytą prie 3–5 m kartelės, patikimai pritvirtintos prie orlaivio. Lėktuvas turėjo skristi 4–8 m aukštyje ir tiksliai praskristi tarp dviejų vėliavėlėmis pažymėtų kartelių su ištiesta 15 m ilgio virvele, prie kurios buvo pritvirtintas pranešimas. Praskrendantis lėktuvas, užkabinęs virvelę, „paimdavo“ pranešimą¹²⁷. Tačiau toks būdas buvo sudėtingas, be to, tam reikėjo patyrusio piloto. Junginio daliniai, norėdami tokiu būdu perduoti pranešimus, galėjo tai atlikti ir ištiesę marškas, kurios turėjo padėti komunikuoti su pilotais. Jos buvo skirstomos į ženklines¹²⁸, kilmines¹²⁹ ir signalines¹³⁰. Kilminių marškų turėjo kiekvieno dalinio, pradedant nuo bataliono, vadavietė, kad lakūnas galėtų atpažinti šį vienetą ant žemės. Šios vadaviečių marškos padėdavo jam suprasti, kaip dalys yra išsidėsčiusios¹³¹. Signalinės marškos buvo skirtos perduoti sutartam signalui. Pėstininkų divizijos, pėstininkų, artilerijos ar kavalerijos pulkų, esančių junginio sudėtyje, ir dalinių vadavietėms žymėti buvo skirtos skirtingo pavidalo kilminės marškos arba skaitmuo. Šalia kilminių marškų ant žemės buvo klojamos ir signalinės, sudarant marškų derinį, kuris turėjo atitikti kodo reikšmę¹³². Ženklinių marškų galėjo turėti ir smulkesnieji padaliniai, dažniausiai esantys mūšio rikiuotės priekyje. Pavyzdžiui, žvalgai, nulipę nuo arklių, tiesdavo mažas marškas, taip pažymėdami priešakinę liniją, tačiau užnugaryje

¹²⁶ Ten pat, p. 32–33.

¹²⁷ *Žvalgomosios aviacijos statutas*, p. 33–34.

¹²⁸ **Ženklinė marška** – tam tikros formos ir dydžio audeklas (žr. 5 pav.), tiesiamas ant žemės žymėti priešakiniais kautynių taktiniams vienetais, kai gaunama užklausa iš tame pačiame rajone veikiančio lėktuvo. *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*, p. 92.

¹²⁹ **Kilminė marška** – tam tikros formos ir dydžio audeklas (žr. 5 pav.), tiesiamas ant žemės žymėti divizijų, pėstininkų, artilerijos ir kavalerijos pulkų ir jų dalinių vadavietėms. *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*, p. 92.

¹³⁰ **Signalinė marška** – tam tikros formos ir dydžio audeklas (žr. 5 pav.), tiesiamas ant žemės kartu su kilminėmis marškomis, taip sudarant tam tikrą ženklų, skaitmenų derinį. Derinys turi atitinkamą reikšmę ar koduotą prasmę. *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*, p. 92.

¹³¹ Ten pat, p. 52–53.

¹³² *Ryšių statutas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės*, p. 92–93.

5 pav. Lietuvos kariuomenės pratybos naudojant radijo stotį ir marškas ryšiu su lėktuvu palaikyti. 1925–1930 m. *Autoriaus kolekcijos nuotrauka*

šias marškas naudoti buvo draudžiama¹³³.

Apibendrinant galima pažymėti, kad 1935–1940 m. taikos meto LK junginio lygmeniu buvo įrengiami ir naudojami telefono, telegrafo, radijo ir gyvųjų priemonių ryšių tinklai bei ryšiai palaikomi pasitelkus aviaciją. LK junginyje ir divizijose buvo sutelktos geriausios ryšių priemonės (jų turėta daugiausia), tačiau žemesniajame lygmenyje, pulkuose, vis dar jų ir personalo trūko. Vadovavimui ir valdymui manevriniame kare užtikrinti pasirengta naudoti didžiąsias automobilines ir motorizuotąsias vidutines radijo stotis. LK vadovybė, atsižvelgdama į sparčiai besivystančias radijo ryšių priemones, suprato, kad vien tik telefono kabelių manevriniame kare neužteks, dėl to norėjo kuo plačiau naudoti radijo ryšį. Buvo nupirkta naujų tolispaudžio ryšio priemonių, kurios buvo daug efektyvesnės ir patikimesnės. 1938 m. dėl spartaus technikos tobulėjimo, naujų, modernių priemonių įsigijimo turėjo būti peržiūrima 1934 m. Karo technikos

¹³³ *Žvalgomosios aviacijos statutas*, p. 53.

dalių mokymo programa (*Tch-12*) ir planai¹³⁴, pagal kuriuos buvo rengiami ryšininkai. Taip pat galima teigti, kad LK ryšininkų užduočių įvykdymo efektyvumas labai padidėjo XX a. ketvirtą dešimtmečio pabaigoje dėl išsigtų naujesnių, geresnių techninių parametrų, greičiau įrengiamų ryšių priemonių, kurioms prižiūrėti reikėjo mažiau personalo.

3. LIETUVOS KARIUOMENĖS JUNGINIŲ RYŠIŲ VIENETŲ PASIRUOŠIMAS KRAŠTO GYNYBAI

Taikos metu LK ryšininkai mokėsi įvairiais lygmenimis užtikrinti karinėse operacijose nepertraukiamą ryšį. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje buvo labai svarbu išmokti naudoti naujas išsigtas LK ryšių priemones, bet joms perprasti reikėjo laiko ir didesnių gebėjimų. Ryšių vienetai praktinius veiksmus dažniausiai tobulindavo lauko pratybose poligone arba šalia vieneto esančioje teritorijoje. Bendrų junginių, taktikos ir ginklų naudojimo pratybas, karių mokymą organizuodavo ir tikrindavo divizijų vadai arba ginklų viršininkai¹³⁵. Galutinis įvertinimas paaikšdavo didžiųjų manevrų, kuriuose dalyvaudavo ir kuriems vadovaudavo Lietuvos kariuomenės vadas, metu. Kariuomenės manevrai atskleisdavo, kaip planuojama veikti karo atveju, kokios gamtinės kliūtys bus išnaudojamos ir kokio priešo tikimasi¹³⁶. Be manevrų, kurių tikslas buvo praktiškai patikrinti, kaip LK geba vykdyti karines operacijas, atskirai karo metui buvo parengiami kariuomenės, divizijų ir pulkų ryšių planai ir nuostatai. Šiuose įvairaus lygmens planuose buvo aprašyta, kokia bus ryšių architektūra, kaip ir kokiomis priemonėmis organizuojamas ryšio palaikymas tarp kariuomenės vadovybės ir divizijų, divizijų ir priedangos pulkų vienetų, kas atsakingas už žemesnio vieneto ryšių planų parengimą, kaip bus organizuojamas ryšio palaikymas su gretimais, kaimyniniais, vienetais. Pagrindinis tikslas buvo užtikrinti nepertraukiamą mūšio valdymą ginkluotos gynybos metu įvairiais lygmenimis visoje Lietuvos teritorijoje.

¹³⁴ Karo technikos viršininko įsakymas Nr. 1, 1938 m. sausio 4 d. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 379, l. 37.

¹³⁵ *Poligono statutas*. Kaunas, 1937, p. 25.

¹³⁶ Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, p. 330.

3.1. Lietuvos kariuomenės junginio ryšių vienetai pratybose

Kariuomenės ir divizijų junginių ryšių vienetų lauko pratybos vykdavo poligone ar tam skirtoje vietovėje, dažniausia netoli jų dislokacijos vietų, bendrų junginių pratybos, didieji manevrai, – skirtingose Lietuvos teritorijos vietose (šiose pratybose dalyvaudavo didelė LK dalis). Kariuomenės junginio Ryšių bataliono pratybas kasmet stebėdavo karo technikos viršininkas ir pateikdavo savo vertinimą, ar batalionas yra pasiruošęs įvykdyti jam iškeltas užduotis. Šio bataliono užduotys didžiųjų manevrų metu buvo svarbios. Batalionas savo pajėgumais padėdavo formuojant pėstininkų divizijų ryšių batalionus tiek personalu, tiek turimomis ryšių priemonėmis. Karo technikos dalių Ryšių batalionas buvo aprūpintas didžiausiu kiekiu ryšių priemonių, o didžiųjų pratybų metu veisdavo ir su priskirtomis motorizuotosiomis priemonėmis¹³⁷. Divizijos vienetai rengdavo ryšininkus savo karinio rengimo ciklo metu, o visus ryšių pajėgumus pademonstruodavo per didžiuosius manevrus. Kiekvienais metais, žiemą, divizijų ir ginklų viršininkai turėjo vesti karininkams ir puskarininkiams štabų mokymus, per taktikos mokymus (pratybas), pradėdant nuo bataliono štabų, buvo naudojamos ryšių priemonės¹³⁸. Detaliau aiškinant turėjo būti organizuojamos taktikos pratybos su žemėlapiu be padalinių, tačiau naudojantis turimomis ryšių priemonėmis ir vadavietėmis, įrengtais ryšių centrais.

1935 m. balandžio ir gegužės mėn. inspektuojant Karo technikos dalių Ryšių batalioną pastebėta, kad ankstesnio šaukimo telefono-telegrafo kuopos kareiviai primiršę, kaip reikia naudotis telefonais, kaip yra įrengiamos ryšių linijos ir optinis telegrafas. Su radijo teorijos pagrindais susipažinę radijo kuopos kareiviai praktiškai atpažindavo tik tų tipų radijo stotis, su kuriomis dirbo, tačiau radiogramų siuntimo užduotis atliko gerai. Vėlesnio šaukimo telefono-telegrafo kuopų kareiviai specialybės dalykus išmanė gerai, radiogramos buvo priimamos iki 40 raidžių per min., o LK nurodytas standartas buvo 60–80 raidžių per minutę.¹³⁹ Patikrinimo metu buvo surengtos lauko pratybos, iškeltas uždavinys organizuoti ir palaikyti ryšius pėstininkų pulkui puolant. Šiam tikslui pasiekti batalionas sudarė tris ryšių

¹³⁷ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis. 1919–1939 m.*, p. 81.

¹³⁸ KAM Kariuomenės štabo I skyriaus nurodymas Nr. 1513, 1936 m. spalio mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 445, p. 1.

¹³⁹ *Štabų žinytas*. Kaunas, 1938, p. 134.

6 pav. Lietuvos kariuomenės 2-ojo ulonų kavalerijos pulko eilinis ir jaunesnysis puskarininkis prie telegrafo ir telefono aparatų. Toliau matyti 30 linijų komutatorius ir signaliniai skydeliai. 1935–1940 m. *Autoriaus kolekcijos nuotrauka*

būrius. Atlikus užduotį buvo nurodyti šie trūkumai: pereinant nuo pirmos prie antros puolimo ribos, pulko ir batalionų radijo stočių perkėlimo laikas nebuvo suderintas, todėl kurį laiką nebuvo ryšio. Pulko lygmeniu buvo galima perkelti radijo stotis tik tada, kai batalionai pasiekia antrąjį puolimo objektą ir telefono ryšys funkcionuoja. Kaip alternatyva, perkeliant radijo stotis, radijo ryšio nepertraukiamumas turėjo būti užtikrinamas budinčių radijo imtuvų. Mažai dėmesio buvo kreipiama ir į prisitaikymą vietovėje, t. y. maskuotę. Karo technikos dalių viršininko organizuotoms netikėtoms pratyboms buvo paimti nuodugniai nepatikrinti ryšių aparatai, nevysiškai funkcionuojantys, dėl to bataliono vadas negalėjo užmegzti ryšio su pulko vadavieta. Telefono-telegrafo vienetas išilgai kelio buvo per sekliai užkasęs ryšių kabelį, dėl to jis galėjo būti pažeistas raitininkų ir važiuojančių vežimais. Telegrafo grandies kareiviai nežinojo, iš kur ir kur tiesia telefono liniją, vadinas, ryšių būrio vadas tinkamai neišaiškino užduoties¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Karo technikos viršininko įsakymas Nr. 4, 1935 m. gegužės mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 379, l. 3–4.

1936 m. gegužės mėn. buvo tikrinama Ryšių bataliono mokomoji kuopa. Jos gabesnieji kariai radiogramas priimdavo 60–70, o silpnesnieji – tik 40 ženklų/min. greičiu. Telefono–telegrafo kuopos kareiviai telegrafuodavo vos po 30 ženklų/min., radijo kuopos kareiviai priimdavo radiogramas taip pat lėtai, kadangi tais metais Ryšių bataliono karių išsilavinimas buvo žemas. Įrengiant pėstininkų divizijos ryšių tinklą, radiju galima buvo palaikyti patikimą ryšį, perduodamos radiogramos per 5–10 min. pasiekdavo adresatus. Tačiau pėstininkų pulkų radijo ryšys buvo lėtas, o radiogramos laukdavo neišsiųstos net ir 2 val. Buvo nustatyti tie patys trūkumai: bloga ryšių postų maskuotė, įrengus ryšių stotis, didelis karių susitelkimas vienoje vietoje, ryšių viršininkai skyrė per mažai dėmesio vadovavimo darbui naudodamiesi radijo stotimis, dažnai be reikalo perrašomi ryšių žurnalai į atskirus lapus, netinkamai pildomi siunčiamų ir gaunamų telegramų žurnalai. Tačiau kaip teigiamas dalykas paminėta, kad tinkamai parengtas pėstininkų pulkų tinklo šriftas¹⁴¹.

Tais pačiais metais buvo surengtos ir kariuomenės lygmens pratybos, didieji manevrai, kurių metu paprastai vykdavo LK dalinių, vykdančių karines užduotis, vertinimas. Per pratybas buvo skiriami tarpininkai, turintys stebėti ir vertinti vadų priimtus sprendimus, išleistus įsakymus, išsiųstus pranešimus, kaip užtikrinami ryšiai, kaip organizuojamas įvairių ginklų rūšių ir kaimyninių dalinių bendradarbiavimas¹⁴². Manevrų metu pagrindinis treniruojamas dalinys buvo II pėstininkų divizija. Divizijos vadovybė nurodė, kad vadovavimo ir ryšių vienetų etatai turi būti kuo artimesni karo meto etatams, o tais pačiais metais manevruose turėjo dalyvauti daugiau tikrosios karo tarnybos karių, pėstininkų divizijos mokomieji padaliniai. Pėstininkų pulko lygmeniu dalyvavo pulko štabo ryšių būrys ir trims batalionams priskirta pulko ryšių kuopa, visi kiti pėstininkų divizijos ryšių bataliono vienetai buvo skirti Karo technikos dalių Ryšių bataliono. Prieš prasidedant manevrams buvo nurodyta, kad įgulosė būtų atlikti pėstininkų dalinių sudėtyje ryšių ir vadovavimo pratimai¹⁴³, tačiau ryšių vienetų trūko. Per pratybas pastebėta, kad divizijos lygmens

¹⁴¹ Karo technikos viršininko įsakymas Nr. 2, 1936 m. gegužės mėn. *Ten pat*, l. 14 a. p.

¹⁴² *Tarpininkų tarnyba. Laikinoji instrukcija*. Kaunas, 1936, p. 14–18.

¹⁴³ Divizijos vado nurodymai pasiruošti numatomiesiems kariuomenės manevrams Nr. 1334, 1936 m. liepos mėn. *LCVA*, f. 514, ap. 1, b. 258, p. 14.

štabai, ypač „raudonųjų“ pusėje, laiku neinformavo ryšių viršininkų apie kitas planuojamas operacijas. Pagal aukštesnio junginio ryšių viršininkų planus turėjo būti sudaromi pėstininkų pulkų ryšių tinklų planai, o suplanuoti tinklai nedelsiant įrengti, kad galima būtų pradėti valdyti padalinius, o tam reikėjo nemažai laiko. Bataliono lygmeniu ryšių būrio vadas turėjo gauti pėstininkų pulko ryšių viršininko nurodymus bataliono ryšių planui sudaryti, vėliau teikti ryšių priemonių panaudojimo sumanymą bataliono vadui, supažindinti ryšių būrį su taktinėmis aplinkybėmis, batalionui skirtu uždaviniu ir paskirti būrio karius eiti pareigas pagal ryšių planą¹⁴⁴. Daugelyje karinių operacijų ryšininkai turėjo išvykti pirmieji ir tik baigę vykdyti užduotį grįžti, susirinkę visus ryšių tinklus, kad būtų užtikrinti nepertraukiami vadovavimo ryšiai. Taip pat pastebėta, kad pėstininkų divizijos štabuose jie menkai kontroliuoja radijo ryšio procedūras, atviru tekstu perduoda žinias, dėl to galėjo būti atskleistas operacijos sumanymas. Dėl neužtikrinto ryšio su gretimais vienetais „mėlynųjų“ pusėje buvo apšaudytos draugiškos pajėgos, kai ryšiai prastai veikdavo, buvo sunku kontroliuoti ir pajėgų išsidėstymą¹⁴⁵. Dėl nepatikimų ryšių viršininkai dažnai nespėdavo ir net negalėdavo sužinoti, kur ir ką veikia jų kavalerija. Įsakymai nebeatitiko esamos situacijos, dėl to kavalerijos veiksmai tapo neefektyvūs, o tam panaudoti dalinio arkliai jau būdavo nuvarginti. Divizijos junginio lygmenyje pastebėta, kad vadų tarpusavio ryšiai apleisti. Tarp 5-ojo ir 9-ojo pėstininkų pulkų ryšio nebuvo visą dieną, o 5-ajam pėstininkų pulkui nesusisiekus su 1-uoju kavalerijos pulku ir neatlikus netiesioginės ugnies iškvietimo patikrinimo su gretimu vienetu, vėl buvo apšaudytos draugiškos pajėgos. Pastebėta, kad pamiršta pėstininkų padaliniuose paskirti ryšių rinktinėles ir trūksta ryšininkų specialistų, kad artilerijos ugniavietės per toli nuo remiamo dalinio, o ryšys neužtikrinamas. Po pratybų LK vadas pažymėjo, kad ryšininkai tiesiai ir nuima telefono linijas atvirai, nesitaikydami prie vietovės, ryšių tinklas daugiausia grindžiamas vien telefonu, o kitos priemonės mažai naudojamos. Radijo veikla vykdoma be šifro kodų, atviru tekstu¹⁴⁶. Kavalerijos

¹⁴⁴ Bartkus, P. Ryšiai batalionui ginantis. *Kariūnas*, 1938, liepos–rugpjūčio mėn., Nr. 4 (35), p. 189.

¹⁴⁵ Pastabos apie 1936 m. kariuomenės manevrus, 1936 m. gruodžio mėn. *LCVA*, f. 514, ap. 1, b. 258, l. 48, 49, 50.

¹⁴⁶ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 17, 1936 m. gruodžio mėn. *Ten pat*, f. 1364, ap. 1, b. 443, a. p. 2.

padalinių bendradarbiavimo ir ryšio su kaimyniniais daliniais, pėstininkais nėra. „Raudonųjų“ ryšių tinklas įrengtas patenkinamai, tačiau ryšių viršininkas neįspėjo žemesnių ryšių padalinių, kad būtų apgalvotas ryšių planas. „Mėlynųjų“ stabdymo kryptimi nebuvo ryšių ašies ir sutelktų priemonių svarbiausia vadui kryptimi, nepasirūpinta priemonių atsarga, gaunama iš aukštesnio junginio. Ryšių kuopos vadas ir padėjėjai labai daug laiko sugaišo rengdami dokumentus, o „ruošiamųjų“ (įspėjamųjų) įsakymų neišleido. „Mėlynųjų“ iš viso nebuvo panaudotos gyvosios ryšių priemonės, karveliai. Abiem pusėms trūko pokalbių drausmės, radijo tinkle buvo pateikiami atviri tekstai ir pokalbiai, todėl juos perimdavo priešininkas. Nesistengta pokalbių telefonu sutrumpinti, pratybų metu buvo kalbama net asmeniniais reikalais. Kai kurie viršininkai nemokėjo naudotis šaukinių lentelėmis, kai kurie reikalaudavo sujungti be eilės, neturėdami tam teisės. Pasitaikė atvejų, kad pagriebdavo iš stotį aptarnaujančio kario komutatoriaus ragelį ir kalbėdavo net 10 min.¹⁴⁷ Kartu pažymėta, kad abiejų kariaujančių pusių telefono centrinės buvo tinkamai įrengtos ir tinkamai prižiūrimas tinklas, taip pat kad buvo organizuotas ryšys tarp pėstininkų ir artilerijos vienetų stabdymo operacijose¹⁴⁸, o nesant tinkamų ryšių lengvai galėjo būti apšaudyti savi vienetai¹⁴⁹.

1937 m. vykusiuose didžiuliuose manevruose pagrindinė vertinamoji auditorija buvo I pėstininkų divizija. Pratybų metu ir vėl buvo kartojamos tos pačios klaidos, puolimui prasidėjus nutrūko ryšiai ir vadovavimas. Žemesniųjų padalinių vadai nerodė jokių pastangų nutrūkusiems ryšiams atkurti, laukdavo, kol tai padarys aukštesnysis vadas. Vadai gaudavo nepakankamai žinių iš priekinių dalinių, todėl negalėjo tinkamai įvertinti mūšio eigos. Pulko įsakyme buvo surašyti pėstininkų divizijos radijo tinklo šaukiniai ir bangos, o to neturėjo būti. „Raudonųjų“ ryšių viršininkas nesidomėjo būsimais divizijos veiksmais, nežinojo, kada reikės keisti vadovietės vietą, taigi neužtikrino nepertraukiamo ryšio su žemesniaisiais padaliniais. Telefono ryšys buvo prastas dėl nepakankamai apmokytų telefonininkų ir blogos ryšių priemonių techninės būklės.

¹⁴⁷ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 16, 1936 m. gruodžio mėn. *Ten pat*, f. 519, ap. 1, b. 220, a. p. 44.

¹⁴⁸ Berentas, R. Ginklų rūšių bendradarbiavimas. *Kardas*, 1937, Nr. 14–15, p. 332.

¹⁴⁹ Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 16, 1936 m. gruodžio mėn. *LCVA*, f. 514, ap. 1, b. 258, p. 6.

Bandyta ryšį palaikyti naudojant kilnojamojo karvelyno karvelius, tačiau atstumas buvo per didelis, todėl dauguma karvelių negrižo. Palaikomas ryšys su lėktuvais buvo per silpnas, daliniai sunkiai juos identifikuodavo pagal žymėjimą ir nustatydavo, savas tai ar priešiško pajėgų lėktuvas. Svarbiausia, kad dėl ryšio nebuvimo strigdavo net maisto tiekimas iš lauko virtuvių pėstininkų pulkams. Tačiau buvo ir teigiamų pastebėjimų. I pėstininkų divizijos „mėlynieji“ tinkamai užtikrino ryšius organizuodami priešakinį ryšių centrą ir priekinį žinių rinkimo punktą. Kaip alternatyva buvo tinkamai išnaudotas karo aviacijos ryšiams skirtas lėktuvas. Skirtingai nuo 1936 m., naudojantis telefonu ir radijo ryšiu žinios nebuvo siunčiamos atviru tekstu, tinkamai naudoti šaukiniai, nors šifravimas vis dar kėlė sunkumų¹⁵⁰.

Kalbėdamas apie 1938 m. įvykusius manevrus, ryšių dalį, kariuomenės vadas iš dalies pakartojo tą patį: kad poligone reikia daugiau laiko skirti bendriems kelių ginklų rūšių pratimams, ypač treniruojantis palaikyti ryšį įvairiomis ryšių priemonėmis, kad primiršti ryšiai su karo aviacija, kaip naudotis marškų kodais ir radijo stotimis¹⁵¹.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje daugelyje kariuomenių, taip pat ir Lietuvos, į ryšių organizavimo sistemą buvo įtraukti lėktuvai. Dažniausiai karo aviacijos žvalgybos eskadrilės buvo priskiriamos kariuomenės ar divizijos junginio lygmeniui. Lėktuvai buvo ypač patikima ryšių priemonė plačiuose ir judriuose kovos baruose. Nesant nusileidimo takų, divizija, pulkai turėjo įrengti ryšių aikšteles ir taip užtikrinti susisiekimą su lėktuvais. Kadangi lėktuvo greitis – apie 200 km/h, juo perduoti žinių buvo galima greičiausiai, palyginti su kitomis ryšių priemonėmis, pavyzdžiui, pasiuntiniais¹⁵². Dar 1928 m. dėl greičio buvo teikiama pirmenybė motociklui¹⁵³. Taigi jau 1938 m. didžiųjų manevrų metu buvo pademonstruota, kaip efektyviai karo aviacijos žvalgybos eskadrilės lėktuvai, priskirti prie pėstininkų divizijų štabų, sėkmingai vykdė užduotis.

¹⁵⁰ Kariuomenės vado įsakymas Nr. 28, 1937 m. gruodžio mėn. *Ten pat*, f. 929, ap. 1, b. 618, a. p. 43, 45, 47, 48.

¹⁵¹ Kariuomenės vado įsakymas Nr. 29, 1938 m. gruodžio mėn. *Ten pat*, b. 626, p. 78, 81.

¹⁵² Lėktuvas kariuomenės ryšių tarnyboje. *Kardas*, 1938 m., Nr. 24 (302), p. 592.

¹⁵³ Motociklas kariuomenės reikalams. *Karys*, 1928 m. rugsėjo mėn., Nr. 38–39, p. 634.

1939 m. didieji manevrai jau nebuvo organizuojami, tačiau toliau buvo rengiamos kariuomenės lygmens Ryšių bataliono kuopų pratybos. Gana nemažai ir konkrečių pastabų buvo pateikta birželio mėn. inspektavimo metu. Tais metais mokomosios kuopos telefono, telegrafo ir radijo būrių ryšininų specialybės žinios buvo geros, tačiau radijo kuopoje buvo 15 % karių, kurie nebegalėjo toliau tarnauti kaip radistai dėl nepakankamo išsilavinimo. Per taktikos pratybas lauke, pėstininkų divizijai stabdant, buvo atliekami ryšių pratimai. Užduočiai įvykdyti iš mokomosios, telefono-telegrafo ir radijo kuopų buvo sudaryta jungtinė ryšių kuopa. Divizijos ryšių kuopa birželio 30 d. 24 val. 00 min. atliko naktinį žygį į paskirtą vietą. Ryšių kuopos vadas birželio 31 d. 3 val. 45 min. būrių vadams paaiškino, kaip reikia atlikti pratimą, ir davė reikalingus įsakymus ryšio linijoms įrengti. Telefono ir telegrafo ryšio linijos buvo įrengtos laiku ir veikė gerai, kabeliai buvo nutiesti tvarkingai. Aptariant radijo ryšius pastebėta, kad didžiųjų radijo stočių tinklas taip pat buvo įrengtas laiku ir veikė tinkamai, radiogramų perdavimas ir priėmimas vyko greitai. Divizijos vidutinių radijo stočių tinklas buvo įrengtas laiku, bet veikė tik patenkinamai. Radiogramų perdavimas ir priėmimas buvo geras, o greitis – patenkinamas. Divizijos vidutinei radijo stočiai radiograma Nr. 4 buvo įteikta 7 val. 00 min. Joje buvo nurodyta perduoti 1-ajam pėstininkų pulkui ir radiogramą Nr. 5, nurodytą perduoti 2-ajam pėstininkų pulkui, kurios turinį sudarė pranešimas „trauktis septintą“ (valandą). Radiogramą 1-asis pėstininkų pulkas gavo 7 val. 24 min., o 2-asis – 7 val. 10 min., tuo tarpu 2-ojo pėstininkų pulko vidutinei radijo stočiai 7 val. 00 min. įteikta radiograma Nr.1 „pirmą stabdymo ribą užėmiau“ turėjo būti perduota I pėstininkų divizijai. Divizija šią žinutę gavo gana vėlai – tik 10 val. 17 min. Pradedant antrosios ribos užėmimą ir ryšio tinklo įrengimą, telefono ryšiai pagrindinės ašies ir 1-ojo pėstininkų pulko buvo įrengti laiku ir funkcionavo tinkamai, tačiau ryšiai padedamąja ašimi (ištiesta papildoma ryšių su kitais daliniais linija) su 2-uoju pėstininkų pulku buvo rengiami nuo 7 val. 10 min. iki 9 val. 00 min., tad tuo metu telefono ryšio nebuvo. Apibendrinant galima konstatuoti, kad, vykdant pėstininkų divizijai priešo stabdymą, 1-ajame ir 2-ajame pėstininkų pulkuose atsitraukimas nebuvo sinchronizuotas ir vienas iš vienetų galėjo būti lengvai atkirstas priešo nuo pagrindinių pajėgų. Tęsiant pratybų vertinimą taip pat pastebėta, kad telefono ryšių skersinė linija, I pėstininkų divizijos telefono centrinė su 2-ojo pėstininkų pulko

telefono centrine, buvo įrengta su raitosios grandies pagalba greitai ir laiku. Vienintelis trūkumas buvo tai, kad grupės viena nuo kitos atsilikdavo 500–700 m. Divizijos radijo ryšiai ties antrąja riba su didžiosiomis ir vidutinėmis radijo stotimis įrengti laiku, tačiau radiogramų siuntimo efektyvumas buvo tik patenkinamas. 2-ajame pėstininkų pulke vidutinė radijo stotis tinkle nebuvo prisijungusi nuo 7 val. 25 min. iki 10 val. 17 min., taigi ryšio nebuvo. Antrosios tarpinės ribos užėmimas vyko sklandžiai, išskyrus tai, kad ryšininkai, tiesdami kabelio liniją iš 2-ojo pėstininkų pulko telefono centrinės į divizijos telefono centrinę, užtruko, nes nerado divizijos ryšių telefono centrinės. Pagal įsakymą ryšių telefono centrinė buvo ne toje vietoje. Galima išskirti ir tai, kad I pėstininkų divizijos telefono centrinė buvo įrengta prie kelių sankryžos, kuri dažniausiai būna apšaudoma prieš netiesiogine ugnimi. Nepertraukiamam ryšiui užtikrinti didžiosios radijo stoties kilnojimo metu su grupės vadaviete buvo panaudota papildoma vidutinė radijo stotis. Pastebėta, kad, nors ir turint divizijos ryšių viršininkui daugiau ryšių priemonių, pirmiausia turėjo būti perkelta divizijos didžioji radijo stotis ir tik po to grupės tinklo vidutinė stotis, paliekant pastarąją senoje vadavietės vietoje. Visų šių pratimų ir etapų metu labai gerai veikė tolišpaudžio ryšiai divizijos – kariuomenės junginio lygmeniu¹⁵⁴.

Taigi Lietuvos kariuomenės ryšių vienetai treniruodavosi divizijų vadų arba ginklų viršininkų organizuojamose lauko pratybose ar bendruose kariuomenės didžiuosiuose manevruose. Pagrindinis LK ryšininkų centras, iš kurio buvo skiriami mokymams ryšių vienetai, buvo Karo technikos dalių Ryšių batalionas. Manevrų metu Ryšių bataliono padaliniai treniruodavosi užtikrinti nepertraukiamą ryšį tarp kariuomenės, divizijos ir pulkų. Divizijos lygmeniu ryšių viršininkai prastai organizuodavo savo darbą, nepakankamai kontroliuodavo ryšių procedūras. Paskutiniaisiais XX a. ketvirtojo dešimtmečio metais ryšininkai dažniausiai organizuodavo ryšį stabdymo veiksams užtikrinti, atsižvelgdami į tikėtiną kovos vedimo pobūdį ir grėsmes. Taktinių pratybų trūkumai ir pastabos kartojosi: ryšių padaliniai mažai dėmesio skiria maskuotei, neužtikrinamas nepertraukiamas ryšys, taip pat ryšys su kaimyniniais daliniais, organizuojant ryšius neatsižvelgiama į vadų nurodymus. Geriausiai

¹⁵⁴ Karo technikos viršininko įsakymas Nr. 8, 1939 m. birželio mėn. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 379, l. 53.

veikė telefono-telegrafo, tolispaudžio ryšiai, radijo ryšys – patenkinamai, o sunkiausiai sekėsi užtikrinti radijo ryšį tarp pėstininkų divizijos dalinių naudojant vidutines radijo stotis. Darbo efektyvumas labai priklausė ir nuo tuo metu paruoštų ryšinių specialistų kvalifikacijos ir jų įgyto bendrojo išsilavinimo.

3.2. Lietuvos kariuomenės ryšių planai mobilizacijos ir karo metu

Aukščiausio lygio ginkluotųjų pajėgų valstybės gynybos planų ir parengties patikrinimas gali vykti dviem atvejais: pirmu atveju – kai paskelbiama mobilizacija, antru – prasidėjus karui. Nuo 1934 m. Lietuvos kariuomenė vadovybė jau žinojo apie telkiamas Vokietijos pajėgas Rytų Prūsijoje ir apie Vilniaus ir Gardino srityje taikos metu dislokuotus Lenkijos kariuomenės dalinius¹⁵⁵, taip pat apie 1940 m. pavasarį Lietuvos pasienyje telkiamas SSRS pajėgas¹⁵⁶. Kariuomenės štabas buvo parengęs kariuomenės lygmens ryšių planus, mobilizacijos etapą ir etapą, skirtą pirmosioms 15 dienų karui prasidėjus. Vadovaujantis principu „iš viršaus į apačią“ buvo parengti LK vado mobilizacijos ir karo meto ryšių panaudojimo nuostatai¹⁵⁷ bei Kariuomenės štabo Bendrosios mobilizacijos ir priedangos veiksmų metu ryšiams organizuoti nurodymai¹⁵⁸, taip pat divizijos lygmens mobilizacijos ir priedangos veiksmų ryšių planai (skirtingi variantai), kariaujant su Vokietija ar Lenkija. Divizijos junginio plane buvo nurodyta ryšių padaliniais veikti su priskirtais pėstininkų ir kavalerijos pulkais, sudarytomis iš pulkų priedangos rinktinėmis, taip pat su karo aviacijos žvalgybos eskadrile. Kartu buvo sudaromi atitinkami pulko, jam priskirtų artilerijos ir kitų vienetų ryšių palaikymo planai.

¹⁵⁵ Vaičėnonis, J. Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas. *Karo archyvas*, 2009, t. XXI, p. 346.

¹⁵⁶ Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, p. 493.

¹⁵⁷ Mobilizacijos ir karo meto ryšių panaudojimo nuostatai Nr. 472, 1940 m. balandžio mėn. LCVA, f. 516, ap. 1, b. 536, p. 3–4.

¹⁵⁸ Bendrosios mobilizacijos ir priedangos veiksmų metu ryšiams organizuoti nurodymai Nr. 472, 1940 m. balandžio mėn. *Ten pat*, p. 36–40.

Prieš LK pradant ginkluotus veiksmus turėjo būti nustatyta ryšių tarnybos organizacija mūšyje, kokie bus ryšiai vadavietėje, kaip bus perduodami sprendimai, naudojami ryšių specialistai, kokia bus signalų vykstant mūšiui sistema. Vadovaujama junginiui būtų iš vadavietės, kurioje įkurti ryšių punktai ir centrinės. Dažniausiai tai turėjo būti vietoje įrengta dengta vieta. Papildomai turėjo būti įrengiami vado sekimo punktai. Vadavietės įrengiamos tokiu nuotoliu nuo divizijos priešakinių padalinių, kad būtų užtikrintas patogus vadovavimas ir kad vadas galėtų sekti kautynių eigą pagrindine veiksmų kryptimi. Tam, kad būtų dengiamas kuo didesnis laukas, turėjo būti įrengti papildomi sekimo punktai, iš kurių situaciją stebėtų štabo karininkai. Štabo viršininkas turėjo duoti nurodymus junginio ryšių viršininkui įrengti tinkamus ryšių tinklus mūšiui valdyti. Labai svarbu buvo, kad vyktų nuolatinis bendradarbiavimas su žemesniaisiais ryšių viršininkais, o nuolatinį vadovavimą kautynėse laiduotų ryšių tarnybos padaliniai. Ryšių tarnybos pastovumo buvo siekiama lygiagrečiai naudojant įvairias ryšių priemones (telefoną, radijo stotis, karvelius, pasiuntinius, lėktuvus ir kt.). Ryšiai buvo organizuojami iš vadovaujančio dalinio žemesniems, tarp kaimyninių vienetų iš dešinės į kairę, iš užnugario fronto link ir tarp įvairių ginklų rūšių padalinių – nuo specialių ginklų rūšių vienetų link pėstininkų. Ryšių tarnybos organizacija kovos lauke turėjo būti skirstoma į tris grupes: veikiančią, pasirengusią veikti ir „nuimamą“. Kiekviena kryptimi ryšiai dvigubinami, skiriama po kelias skirtingas ryšių priemones. Prieš įrengiant ryšių tinklą, kaip ir prieš kiekvieną kitą karinę operaciją, buvo būtina išvalgyti numatomas ryšių kryptis. Radijo ryšiu buvo leidžiama naudotis tik neveikiant kitoms ryšių priemonėms ir tai tik kautynėms vykstant ar priešui apsupus draugiškas pajėgas. Lietuvos kariuomenės junginio ar pėstininkų divizijos operacinius įsakymus, pranešimus siųsti radijo bangomis buvo griežtai draudžiama, išskyrus prieš apsupimo atveju¹⁵⁹.

Pagrindiniam LK karo meto tinklui planuota panaudoti esamas telefono linijas, taip pat ryšių daliniuose turimus sunkiuosius ir lengvuosius kabelius bei visas kitas reikalingas ryšių priemones. Didžiojoje dalyje Lietuvos teritorijos po miestus ir miestelius jau buvo išvedžioti nuolati-

¹⁵⁹ *Stambesnių kariuomenės junginių vadovavimo laikinieji dėsniai*. Kaunas, 1932, p. 22–24.

niai telefono ir telegrafo tinklai. LK vadas kiekvienai pėstininkų divizijai savo įsakymu buvo paskyręs telefono tinklo atkarpas, Pašto valdybos telefono centrinės, kuriomis karo metu planuota naudotis ir palaikyti ryšį su daliniais. Taip pat po vieną liniją Kaunas–Šiauliai ir Kaunas–Panevėžys buvo skirta karo aviacijai. Tačiau, jei toje teritorijoje nebuvo įrengto telefono tinklo, dalinys turėjo tai atlikti savo jėgomis. Buvo nurodyta, kad ryšio linijos turi būti pritaikytos ir tolišpaudžio ryšiui. Tinklų priežiūra turėjo būti vykdoma Pašto valdybos tiek esamoms, tiek planuojamoms LK reikmėms perimti. Jau taikos metu Pašto valdyba privalėjo numatyti papildomą personalą, kuris būtų skiriamas karo metu, išskirtiniais atvejais planuota, kad tam galėtų būti skiriama ir iš kariuomenės ryšininkų. Skelbiant visuotinę mobilizaciją ir perėmus kariuomenės reikmėms telefono tinklą iš Pašto valdybos, privatūs pokalbiai nebevyktų, o tinklo perėjimą iš taikos meto į karo metą reikėtų derinti su karo technikos ir divizijų štabų atstovais.

LK vadovavimui užtikrinti buvo nustatyti šifrai (kodingi žodžiai), pagal kuriuos suteikiama pirmenybė abonentui (vienetui su savo šaukiniu). Pavyzdžiui, suteikta teisė oro pavojui paskelbti nutraukti visus pokalbius ir pranešti apie jį nelaukiant, kol kiti baigs kalbėti. LK vadovybės nurodymu, pėstininkų divizijoms pranešus Pašto valdybos įstaigai, galėjo būti perimami divizijos reikmėms ir kiti kariuomenės schemoje nenurodyti telefono tinklai¹⁶⁰. Dar viena Pašto valdybos užduotis kariuomenės lygmens ryšių užtikrinimo planuose buvo apsaugoti tinklą nuo pasiklausymo. LK štabo II skyrius (žvalgybos), karui prasidėjus, turėjo įvesti valdiškų ir privačių telefono pokalbių, telefonogramų, telegramų, laiškų ir siuntinių šalies viduje ir palaikant ryšį su kitomis valstybėmis kontrolę. Kontrolei užtikrinti planuota taip pat pritraukti Valstybės saugumo departamentą, Pašto valdybos pareigūnus ir divizijų štabus.

Karo veiksmams prasidėjus, visi telefono ryšiai su priešiška valstybe turėjo būti nutraukiami, už tai buvo atsakingi daliniai. Jokio papildomo įsakymo šiuo atveju nebūtų. Kariuomenės daliniai atsitraukdami galėjo evakuoti telefono ir telegrafo turtą, jei būtų neįmanomato padaryti –

¹⁶⁰ Lietuvos telefono tinklo schemos priedas, 1940 m. gegužės mėn. LCVA, f. 516, ap. 1, b. 536, p. 2–4.

turėjo jį sunaikinti vietoje. Siųsti siuntinius į priešišką valstybę galima buvo tik su LK vado leidimu¹⁶¹.

Antrasis būdas tinkamam vadovavimui ir ryšiams su divizijomis kariuomenės junginio lygmeniu užtikrinti buvo panaudoti radijo ryšio tinklą. LK vado įsakymu didžiųjų radijo stočių tinklui nustatyti dažniai buvo skirti su penkiomis divizijų vadavietėmis susisiekti. Šiuo tikslu taip pat buvo nurodyti šifrai. Kiekvienas LK dalinio vadas vadovavimo–valdymo grandinėje turėjo priskirtą šaukinį, stoties ir pareigybių šaukinius. Šaukiniai buvo nuolatiniai ir skirti pirmoms 15 mobilizacijos dienų. Planuota, kad kariuomenės tinkle veiks ne daugiau kaip 4–5 didžiosios radijo stotys, kitoms, vidutinėms, radijo stotims bus taikomas budėjimo režimas – jomis daliniai naudosis tik pagal atskirą nurodymą arba esant būtinybei (žr. 3 ir 4 lenteles). Mobilizaciją paskelbus ar karo veiksmams prasidėjus, planuota, kad prie radijo stočių bus budima nuolatos, o radiogramos siunčiamos be apribojimų. Pagal planą, tik karo veiksmams prasidėjus, taikos meto kavalerijai skirtas *F* tinklas nustoja veikęs. Įdomu tai, kad 1940 m. liepos mėn. randame LK vado įsakymą, kad *F* tinklas ištrauktas į *A*, *B* ir *C* radijo tinklus, nors karas tuo metu nebuvo paskelbtas. Prasidėjus mobilizacijai planuota, kad privačių radijo stočių veikimas Lietuvoje taip pat bus stabdomas ir visi privatūs radijo siųstuvai, radijo stotys rekvizuojamos apskričių karo komendantų. O dalį tinkamų radijo stočių planuota perimti kariuomenės reikmėms¹⁶².

¹⁶¹ Lietuvos kariuomenės mobilizacijos ir karo meto ryšių panaudojimo nuostatai, 1940 m. balandžio mėn. *Ten pat*, p. 4.

¹⁶² III PD mobilizacijos ir priedangos veiksmų ryšių planas (variantas „V“), 1940 m. birželio mėn. *Ten pat*, f. 511, ap. 1, b. 547, p. 17.

3 lentelė. Lietuvos kariuomenės karo meto radijo ryšių tinklas su didžiosiomis (D) radijo stotimis, 1940 m.¹⁶³

Stoties priklausomybė	Nuolatinis šaukinys	Stočių abonentai ^{x)}		Pastabos
		Pavadinimas	Nuolatinis šaukinys	
Kariuomenės vado vadavietei	LX4	Kariuomenės vadas	D3	x) Stočių abonentų šaukiniai yra tie patys, kaip Vadų ir telefono centrinių šaukinių lentelėje nurodyti. Čia, lentelėje, pateikti tik reikalingiausi abonentų šaukiniai. Prireikus kitų abonentų šaukinių – juos naudoti kaip Vadų ir telefono centrinių šaukinių lentelėje
		Kariuomenės štabo viršininkas	D5	
		Kariuomenės štabo I skyriaus viršininkas	D8	
		Kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas	D13	
		Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkas	D15	
		Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininkas	D23	
		Karo technikos viršininkas	K1	
		Kavalerijos viršininkas	L1	
		Aviacijos viršininkas	B1	
		Kariuomenės ryšių viršininkas	K26	
		Ginklavimo viršininkas	T1	
		Sanitarijos viršininkas	U1	
		Veterinarijos viršininkas	V1	
I PD vadavietei	LX6	Tiekimo viršininkas	Z1	
		Intendantas	J1	
		Divizijos vadas	M1	
		Divizijos štabo viršininkas	M2	
		Divizijos štabo I skyriaus viršininkas	M3	
		Divizijos štabo II skyriaus viršininkas	M4	
		Divizijos štabo III skyriaus viršininkas	M5	
		Artilerijos vadas	M41	
		Inžinerijos bataliono vadas	M18	
		Ryšių bataliono vadas	M9	
Sanitarijos viršininkas	M7			
Intendantas	M6			

¹⁶³ Ten pat, p. 37.

II PD vada- vietei	LX3	Divizijos vadas	O5
		Divizijos štabo viršininkas	O6
		Divizijos štabo I skyriaus viršininkas	O7
		Divizijos štabo II skyriaus viršininkas	O8
		Divizijos štabo III skyriaus viršininkas	O9
		Artilerijos vadas	O20
		Inžinerijos bataliono vadas	O17
		Ryšių bataliono vadas	O18
		Sanitarijos viršininkas	O11
		Intendantas	O13
III PD vada- vietei	LX2	Divizijos vadas	P1
		Divizijos štabo viršininkas	P2
		Divizijos štabo I skyriaus viršininkas	P4
		Divizijos štabo II skyriaus viršininkas	P5
		Divizijos štabo III skyriaus viršininkas	P6
		Artilerijos vadas	P7
		Inžinerijos bataliono vadas	P9
		Ryšių bataliono vadas	P8
		Sanitarijos viršininkas	P11
		Intendantas	P10
IV PD vada- vietei	LX1	Divizijos vadas	R4
		Divizijos štabo viršininkas	R5
		Divizijos štabo I skyriaus viršininkas	R1
		Divizijos štabo II skyriaus viršininkas	R2
		Divizijos štabo III skyriaus viršininkas	R3
		Artilerijos vadas	R150
		Inžinerijos bataliono vadas	R21
		Ryšių bataliono vadas	R10
		Sanitarijos viršininkas	R12
		Intendantas	R11

V PD vada- vietei	LX5	Divizijos vadas	S1
		Divizijos štabo viršininkas	S2
		Divizijos štabo I skyriaus viršininkas	S4
		Divizijos štabo II skyriaus viršininkas	S5
		Divizijos štabo III skyriaus viršininkas	S6
		Artilerijos vadas	S7
		Inžinerijos bataliono vadas	S9
		Ryšių bataliono vadas	S8
		Sanitarijos viršininkas	S11
		Intendantas	S10

4 lentelė. Lietuvos kariuomenės karo meto radijo ryšių tinklas su vidutinėmis (V) radijo stotimis, 1940 m.¹⁶⁴

Kurios divizijos tinklas	Bangų juostos	Šaukiniai		Pastaba
		Darbo šaukinio pirmoji raidė iš tarpo	Nuolatinio šaukinio pirmoji raidė	
I PD	460–500	A–C	C	Nuolatinius šaukinius sudaryti iš dviejų raidžių ir skaitlinės, darbo šaukinius – iš dviejų raidžių
II PD	410–450	D–G	D	
III PD	350–400	H–M	K	
IV PD	300–340	N–P	O	
V PD	250–290	R–T	R	

Kaip anksčiau straipsnyje minėta, LK daliniai karo metu planavo kaip alternatyvą panaudoti gyvąsias ryšių priemones – karvelius. Vietiniai karvelynai buvo įtraukti į kariuomenės lygmens ryšių planą, karvelynų priklausomybė karo metu buvo tokia pat kaip ir taikos metu. Divizijos galėjo planuoti ryšius pagal priklausančių karvelynų galimybes savo nuožūra. LK vadas apribojimų nenurodė. Paskelbus mobilizaciją, priedan-

¹⁶⁴ Lietuvos kariuomenės mobilizacijos ir karo meto ryšių panaudojimo nuostatai, 1940 m. balandžio mėn. LCVA, f. 516, ap.1, b. 536, p. 39.

gos rinktinės ir divizijos kavalerijos pulkai turėjo išsiųsti ir perimti po 10 ryšių karvelių (vieną nešiojamą dėžę, sudarytą iš dviejų skyrių¹⁶⁵) iš pėstininkų divizijos štabo karvelynų. Karvelius išsiuntus vykdyti užduoties, jų skaičiaus atkūrimas turėjo vykti tokiu pat principu, t. y. pasiimant naujų karvelių iš divizijų, kadangi jie buvo dresuojami grįžti į savo nuolatinį karvelyną. Gautas kolumbogramas turėjo pristatyti į pėstininkų divizijos štabą arba, jei įmanoma, perduoti žinią telefonu. Tuo metu privatūs karvelynai buvo apskrities karo komendanto žinioje, tačiau pagal planą, leidimą naudotis privačiais karvelynais turėjo ir priedangos rinktinės¹⁶⁶.

LK vado plane buvo nurodytos marškų ir signalų reikšmės – priemonės dalinių vadovavimui ir valdymui, divizijas remiant karo aviacijai, užtikrinti. Signalų ir marškų reikšmės nustatyti buvo įpareigoti ir pėstininkų divizijų vadai. Pavyzdžiui, divizijos vadas operacinio įsakymo *4 priedėlyje*, nurodęs, kad vadavietė – lėktuvas, nurodydavo ir marškų skaičių reikšmes: 0 reišė „riba apleista“, 1 – „reikalaujame šovinių“, 2 – „sustabdė priešų ugnis, slinkti negalime“ ir kt.¹⁶⁷ Signalai buvo spalvotos ir dūminės raketos. Pavyzdžiui, iššauta raketa atitiko tam tikrą žodžių junginį arba žodį, apibūdinantį poreikį arba padėtį. Reikšmės buvo šios: „kur esate“ – balta, „supratau“ – žalia, „priešų pavojus šia kryptimi“ – raudona, „vietovė atrodo laisva ar silpnai užimta“ – dūminė¹⁶⁸.

Atsižvelgdami į LK vado įsakymus ir nuostatus, divizijų junginių vadai su štabo karininkais buvo parengę žemesnio lygmens planų, kuriais turėjo užtikrinti ryšius su divizijoms pavaldžiais daliniais mobilizacijos ir karo metu. Planuota, kad visi vidaus pokalbiai, siunčiamos telefonogramos, telegramos turės būti lietuvių kalba, neužšifruotos ir akylai sekamos. Nurodymą dėl tinklų atjungimo duos LK štabo II skyrius per pėstininkų divizijų štabus, o šie siųs įsakymą jiems atsakingoms pašto valdyboms. Patikrinimą, ar tinklai atjungti, turėjo atlikti priedangų rinktinės vadai. Karo veiksmams prasidėjus, rinktinės vadai savarankiškai, nebeprašydami leidimo, turės suardyti veikiančius ryšių tinklus. Taip pat

¹⁶⁵ *Paštinių karvelių laikymo ir mokymo laikinosios taisyklės*. Kaunas, 1932, p. 26, 28.

¹⁶⁶ III PD mobilizacijos ir priedangos veiksmų ryšių planas (variantas „V“), 1940 m. birželio mėn. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 547, p. 17.

¹⁶⁷ *Štabų veikla*. Kaunas, 1938, p. 188.

¹⁶⁸ Lietuvos kariuomenės mobilizacijos ir karo meto ryšių panaudojimo nuostatai, 1940 m. balandžio mėn. LCVA, f. 516, ap. 1, b. 536, p. 39–40.

planuose buvo nurodymai divizijos telefono-telegrafo, radijo ryšio ir kitų alternatyvių ryšių priemonių tinklams steigti. Tinklai buvo skiriami pėstininkų divizijos daliniams ir priedangos rinktinėms. Telefoninius ryšius planuota organizuoti tarp divizijos štabo, pulkų ir su iš anksto nustatytais karo aviacijos objektais – aerodromais, o priedangos rinktinės turėjo palaikyti ryšį su pėstininkų pulkais. Įsakyme nurodytos pėstininkų divizijų ir pėstininkų pulkų vadaviečių vietos, kokia kryptimi bus perkeliamos divizijų, priedangos rinktinių vadavietės. Planuota, kad Pašto valdybos nuolatinės telefono linijos, atsižvelgiant į mobilizacijos ir karo veiksmų eigą, bus perimamos palaipsniui. Per pirmas 5 val. nuo mobilizacijos pradžios telefoniniai ryšiai divizijoms turėjo būti užtikrinami pirmenybės tvarka, o po 5 val. – be atskiro įsakymo telefono linijos būtų perimamos divizijų. Pėstininkų divizijos perėmimą turėjo užsitikrinti koordinuodamos veiklą su savo rajonų paštu viršininkais¹⁶⁹.

LK vadas pėstininkų divizijų vadams nurodė, kad jie atsako už divizijų radijo ryšių tinklo organizavimą ir jų veikimo pradžios laiką. Jo įsakyme kiekvienai divizijai atskirai buvo nurodytos vidutinių radijo stočių dažnių amplitudės ir darbo šaukiniai. Divizijų štabai buvo parengę savo radijo ryšio tinklus darbui su vidutinėmis radijo stotimis, pėstininkų pulkais, priedangos rinktinėmis, priskirtais kavalerijos pulkais ir aviacijos aerodromais. Pėstininkų pulkų vadai analogiškai buvo parengę savo įsakymus batalionams, tačiau papildomai turėjo nustatytas dažnių amplitudes darbui su pulko lygmens mažosiomis radijo stotimis. Divizijos radijo tinklai turėjo pradėti veikti jos vadui gavus divizijos štabo įsakymą. Nuo tada planuota, kad stotyse bus budima nuolatos. Radiogramas siųsti buvo leidžiama stotims tik tų dalinių, kurių rajone prasidėjo karo veiksmai, ar telefonui neveikiant¹⁷⁰. Vidutinių radijo stočių šaukinius, radijo bangas, stočių abonentus, budėjimo ir ryšio užmezgimo laiką nustatydavo karo aviacijos, pėstininkų divizijų, kavalerijos ir atskirų pėstininkų pulkų štabai. Visų tinklų oficialios radiogramos buvo

¹⁶⁹ III PD mobilizacijos ir priedangos veiksmų ryšių planas (variantas „V“), 1940 m. birželio mėn. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 547, p. 13–14; I PD nurodymai mobilizacijos ir priedangos metu ryšiams organizuoti, 1939 m. rugpjūčio mėn. LCVA, f. 517, ap. 1, b. 461, p. 72–75.

¹⁷⁰ III PD mobilizacijos ir priedangos veiksmų ryšių planas (variantas „V“), 1940 m. birželio mėn. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 547, p. 15.

koduojamos pagalbinu taikos meto šifru Nr. 6. Pagrindiniame LK tinkle A tarnybinės ir mokomosios radiogramos koduotos šifru T.M.3, o likusiuose tinkluose visus kodus padaliniamis teikė pėstininkų divizijų, pėstininkų pulkų, karo aviacijos ir kavalerijos štabai¹⁷¹. Taip pat divizijos lygmens nurodymuose dėl ryšių buvo įsakyta pėstininkų divizijų daliniams, sudarant telefono stočių ir centrinių šaukinius, rinktis vietos vardus, daiktų pavadinimus ir kitus žodžius, kurie prasideda tomis pačiomis pirmosiomis raidėmis kaip ir šaukinių lentelėje paskirtieji stotims ir telefono centrinėms¹⁷².

Apibendrinant galima teigti, kad LK junginiui buvo parengti kariuomenės vadovybės ir divizijų, divizijų ir pulkų, priedangos rinktinių ryšių planai, taip pat nuostatos mobilizacijos ir karo metu. Pirmosiomis mobilizacijos dienomis ir karo metu LK ryšininkai turėjo užtikrinti vadovavimą perimdami jau įrengtą Pašto valdybos telefono-telegrafo tinklą, kuris turėjo būti pagrindinis visos kariuomenės tinklas. Alternatyvų ryšių tarp kariuomenės vadovybės ir divizijų, tarp divizijų ir pulkų turėjo užtikrinti radijo ryšio tinklas, kuris karui prasidėjus būtų veikęs nuolatos. Kaip papildomas, dubliuojantis jau esamus ryšio tinklus, buvo planuojamas ir ryšių gyvosiomis ryšių priemonėmis tinklas. Kariuomenės ir divizijų lygmeniu vadovavimui ar informacijai perduoti buvo pasitelkiami karo aviacijos skirti vadovavimo lėktuvai. Šie vienas kitą galintys dengti tinklai turėjo užtikrinti ryšio nepertraukiamumą mobilizacijos ir karo metu.

IŠVADOS

1. 1935–1940 m. tinkamai funkcionavo tik LK junginio lygmens Karo technikos dalių Ryšių batalionas, užtikrinantis LK vadovybės informacijos priėmimą iš pavaldžių dalinių ir jos perdavimą atitinkamiems daliniams taikos metu. Taip pat šis batalionas savo turimais pajėgumais buvo pasiruošęs remti LK vienetus mobilizacijos ar karo atveju. Tačiau kartu pėstininkų divizijoms trūko ryšininkų specialistų, kurie gebėtų

¹⁷¹ Karo technikos viršininko įsakymas radijo ryšiams, 1940 m. gegužės mėn. *Ten pat*, b. 546, p. 13.

¹⁷² I PD nurodymai mobilizacijos ir priedangos metu ryšiams organizuoti, 1939 m. rugpjūčio mėn. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 461, p. 75.

vykdyti savo funkcijas išsiskleidusios divizijos lygmeniu per karines operacijas. Kariuomenės lygmens ryšių batalionas skirdavo ir užtikrindavo manevrinių dalinių paramą vykdant užduotis per pratybas ir mokymus, siųsdami padalinius ar specialistus į pėstininkų divizijas. Karo metu mobilizuoti atsargos kariai turėjo papildyti net penkių pėstininkų divizijų ryšių batalionus, tačiau dar kartą pašaukti kariai būtų turėję greitai perprasti naująsias ryšių priemones, be kurių įvykdyti užduotis būtų sunku arba neįmanoma. LK apmokyti daugiau ryšių specialistų paprasčiausiai neturėjo galimybių.

2. Įvertinus XX a. ketvirtajame dešimtmetyje LK įsigytas ryšių priemones, galima konstatuoti, kad šių priemonių skaičius išaugo nuo trijų iki keturių kartų, nors pagal karo meto poreikius vis dar pusės jų trūko. Naujos priemonės buvo lengvesnės, geresnių duomenų, mažesnės, dėl to reikėjo mažiau karių, kurie su jomis dirbtų ir jas prižiūrėtų. Taip pat reikėjo mažiau ryšių vežimų ir arklių. LK vadovybė nustatė, kad stabdymo karinėse operacijose naudojant laidinį ryšio tinklą nepertraukiamo vadovavimo užtikrinsi, todėl buvo investuojama į radijo tinklo, kuris nuo 1933 m. sparčiai vystėsi dėl trumpųjų bangų naudojimo, plėtrą. Didesniam efektyvumui pasiekti kariuomenės ir divizijų lygmeniu buvo gerokai modernizuotos telegrafo ir radijo ryšių tinklų priemonės, tačiau pulkų ir batalionų dėl palyginti nedidelio atstumo tarp padalinių ryšiai buvo organizuojami daug primityvesnėmis priemonėmis ir būdais. Ryšių priemonės buvo lengviau įrengiamos ir išardomos, o nenumatytais atvejais pasitelkiamos gyvosios priemonės ar pasiuntiniai. Taip pat buvo taikomos Vakarų Europos šalyse naudojamos naujovės, tokios kaip tolispaudžiai ir vadovavimo lėktuvai kariuomenės vadovybės ir divizijų lygmeniu. Aišku, išmokti gerai naudoti ką tik įsigytas naujas ryšių priemones reikėjo laiko, kurio dėl greitai kintančios politinės situacijos nebuvo.

3. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo žinoma, jog būtina užtikrinti nuolatinį nepertraukiamą ryšį, kad LK vadovybė ir dalinių vadai visada turėtų tinkamas sąlygas komunikuoti su decentralizuotais pavaldžiais ir gretimais daliniais Lietuvos teritorijoje, vykdydami bendras karines operacijas. LK dalinių vadai, štabai turėjo sekti ir greitai reaguoti į besikeičiančią situaciją mūšio lauke, koordinuoti manevrą ir paramą ryšiais. Pratybų metu vadai pastebėjo, kad skirtingų ryšių tinklų veikimas

gali būti labai apribotas ne tik dėl grėsmių, bet ir dėl supančios aplinkos, todėl siekta kuo labiau sumažinti ryšius karinėse operacijose veikiančius veiksnius. Kaip savo srities specialistai, kariuomenės ryšininkai buvo tinkamai parengti veikti atskirai, įvykdydavo savo užduotis laiku, tačiau veikiant naujomis aplinkybėmis (pasikeitęs laikas, nauja vietovė, imituojant sąlytį su priešiškomis pajėgomis, priskirti kitam daliniui) ar sąveikaujant su kitomis ginklų rūšimis (pėstininkais, aviacija, kavalerija, artilerija), šiems paramos vienetais trūkdavo greičio, koordinacijos, tarpusavio supratimo. Daugiausia ryšininkų pastangų reikėjo vykdant stabdomuosius veiksmus – sinchronizuotai atitraukiant dalinius. Tuomet buvo parenkamos ir kombinuotai naudojamos turimos ar aukštesnio dalinio priskirtos ryšių priemonės. Tikslui pasiekti LK vadovybė mobilizacijos ir karo metu planavo įrengti net keletą vienas kitą dubliuojančių ryšių tinklų kariuomenės valdymui užtikrinti.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA):

f. 511. III pėstininkų divizija,

f. 514. 2-asis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulkas,

f. 516. 3-iasis pėstininkų Vytauto Didžiojo pulkas,

f. 517. 4-asis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas,

f. 519. 6-asis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas,

f. 929. Kariuomenės štabas,

f. 1364. Karo technikos štabas.

Publikuoti šaltiniai

Jackus, J. *Štabas ir tarnybų veiksmas lauke. Bendri ginkluotų pajėgų organizacijos dėsniai*. Kaunas, 1930.

Kardas (1937, 1938) [žiūrėta 2021-09-04]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB0027DB38>
Kariūnas (1938)

Karys (1928, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939) [žiūrėta 2021-10-19]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003824101>

Karo technikos dalių dvidešimtmetis. 1919–1939 m. Kaunas, 1939.

Kariuomenės junginių statusas. II dalis. Tarnybos. Kaunas, 1937.

Kavalerijos statusas. II dalis. Kautynės. Kaunas, 1938.

Lauko komutatorius LK31. Kaunas, 1936.

Mūsų žinynas (1935, 1937, 1939, 1940)[žiūrėta 2021-05-19]. Prieiga per internetą:<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DA771>

Poligono statusas. Kaunas, 1937.

Paštinių karvelių laikymo ir mokymo laikinosios taisyklės. Kaunas, 1932.

Pėstininkų statusas. II dalis. Kautynės. 2 laida. Kaunas, 1939.

Ryšių šunų dresavimo ir mokymo vadovėlis. Kaunas, 1930.

Ryšių statusas. II dalis. Priemonių naudojimo taisyklės. Kaunas, 1936.

Ryšių statusas. III dalis. Kabelinės lauko linijos. Kaunas, 1940.

Ryšiniai šunes. Kaunas, 1935.

Signalizavimas skydeliais, signaliniais žibintais ir VTA. Kaunas, 1938.

Stambesnių kariuomenės junginių vadovavimo laikinieji dėsniai. Kaunas, 1932.

Štabų žinynas. Kaunas, 1938.

Tarpininkų tarnyba. Laikinoji instrukcija. Kaunas, 1936.

Technikos dalių mokymas Tch-12. Kaunas, 1934.

Vidutinis vaizdinis telegrafo aparatas VVTA. Kaunas, 1938.

Vyriausybės žinios, 1933.

Žvalgomosios aviacijos statusas. Kaunas, 1939.

Informaciniai leidiniai

Enciklopedinis karybos žodynas. Sud. P. A. Čiočys et. al. Vilnius, 2008.

Smetona, Antanas. *Karybos žodynas.* Vilnius, 1995.

Akmenės krašto enciklopedinis žodynas. Telegrafas [žiūrėta 2021-03-19]. Prieiga per internetą: <<https://akez.lt/telegrafas/>>

Literatūra

Arbušauskaitė, Arūnė. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010.

Davies, Norman. *Europa. Istorija*. Vilnius, 2002.

Eidintas, Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012.

Grigoraitis, Vidas. *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.* Vilnius, 2009.

Jokubauskas, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.

Jokubauskas, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda, 2019.

Jokubauskas, Vytautas. Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 25–36.

Jokubauskas, Vytautas. Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir išteklių eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p. 272–320.

Jokubauskas, Vytautas. Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.). *Karo archyvas*, 2014, t. XXIX, p. 120–188.

Jokubauskas, Vytautas. Lietuva ant karo slenkščio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 275–330.

Jokubauskas, Vytautas. Lietuvos kariuomenės „R“ planas (1939–1940 m.). *Istorija*, 2014, t. XCIII, Nr. 1, p. 5–47.

Jokubauskas, Vytautas; Zuberniūtė, Samanta. Vokietijos pavojus ir karo dviem frontais katastrofa (Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. operacijų planai Nr. 1 „V“ ir Nr. 2 „V+L“). In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. Vareikis, S. Pocyte. Klaipėda, 2019, p. 189–234.

Jokubauskas, Vytautas; Tamkvaitis, Titas. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukariu. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVI). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas. Klaipėda, 2018, p. 177–242.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 116–205.

Liekis, Algimantas. *Lietuvių karyba ir ginkluotė*. Vilnius, 2002.

Lietuvos karinė doktrina. D-LK-1. Vilnius, 2016.

Motieka. Ryšiai kuopos ir būrio skaidiniuose. *Mūsų žinynas*, Kaunas, 1939, t. XXXVI, Nr. 5, p. 704–716.

Papečkys, Egidijus. Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 366–390.

Statkus, Vytenis. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Čikaga, 1986.

Surgailis, Gintautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1998. Vilnius, 1998.

Surgailis, Gintautas. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*. Vilnius, 2011.

Surgailis, Gintautas. *Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas*. Vilnius, 2014. Surgailis, Gintautas. *Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*. Vilnius, 2013. Surgailis, Gintautas. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*. Vilnius, 2016.

Surgailis, Gintautas. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*. Vilnius, 2017.

Surgailis, Gintautas. Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2017.

Mjr. Šepetytys. Techniškų ryšių organizacija pėstininkų daliniuose įvairiose kautynėse. *Mūsų žinynas*, 1935 m., Nr. 120, p. 236–258.

Vadovavimas Lietuvos kariuomenė. Vilnius, 2018.

Vaičėnė, Jonas. *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*. Vilnius, 2004.

Vaičėnė, Jonas. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000.

Vaičėnė, Jonas. *Lietuvos karyba. Nuo baltų iki XXI amžiaus*. Kaunas, 2011.

Vaičėnė, Jonas. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 339–352.

Vaičėnė, Jonas. Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas. *Karo archyvas*, 2006, t. XXI, p. 315–422.

Įteikta 2022 m. sausio 11 d.

COMMUNICATION UNITS OF THE LITHUANIAN ARMY LEVEL IN 1935–1940

Mjr. Edvardas VASILIAUSKAS

*Lithuanian Grand Duke Butigeidis Dragoon Battalion,
Klaipėda University, Institute of Baltic Region History and Archaeology*

In the second half of the 1930s, the European Armies were preparing for a new armed conflict, and the Lithuanian Army was no exception. The task of the Lithuanian Army leadership was to respond to external threats and to prepare, as far as possible, army units that would be able to carry out the defence of the country should the probable hostile forces invade the territory of Lithuania. Meanwhile, commanders were required to ensure uninterrupted and timely unit control during both mobilization and the time of war. To this end, the leadership of the Lithuanian Army planned to use the available communication units, which were to facilitate the exchange of information, and this information was to assist the commanders in making a decision during any military operation.

The Communication Battalion of the Military Equipment Parts and the Communication Battalions of the Infantry Divisions were used to ensure the command and control of the Lithuanian Army. Communications in the Lithuanian Army was an auxiliary type of weapons. In the units of army and infantry divisions, the masters of support weapon types were advisers to the commanders of the army or divisions on the use of weapons types. During the peace and war, the main military telephone - telegraph and radio networks were created in the Lithuanian Army, they connected all units of the army. Radio networks were intended for use with large, medium, or small radio stations. An additional or duplicated communication network was supported by live means of communication - pigeons. At the level of the Lithuanian Army unit, military aviation was also used to maintain command communications with other types of weapons. The planes were used to send or retrieve orders and messages. The major part of communication equipment of the Lithuanian Army

was purchased from 1935 to 1940. The communication equipment was of a newer model, lighter with higher performance, and better parameters. Light, heavy, and underwater telephone cable, radio stations of various levels, telephones, switches, communications and mobile dovecote carriages were purchased.

The Lithuanian Army communication units also participated intensively in military training, mostly training in field exercises organized by division commanders or masters-at-arms, or in general grand maneuvers of the army level. The main communication center of the Lithuanian Army, from which it allocated communication units for training, was the Communications Battalion of the Military Equipment Parts. During the maneuvers, the units of the Communications Battalion were training to ensure uninterrupted communication between the army, the division, and the regiments. Regulations for the mobilization of the Commander of the Lithuanian Army and the use of wartime communications were drawn up for the wartime, as well as instructions for organizing of communications during the general mobilization and concealment of the Army Staff. Meanwhile, mobilization and concealment communication plans were drawn up at the division level for different scenarios in the war against Germany or Poland. The divisional unit plan included instructions for communication with assigned infantry and cavalry regiments consisting of regiment cover teams, as well as with the Military Aviation Intelligence Squadron. Radio goniometric stations, a capability used at the level of the Lithuanian Army even during peacetime, requires individual mentioning. These stations were designed for radio intelligence.

It can be said that during the 1930s, only the Communications Battalion of the Military Parts Division of the Lithuanian Army level was fully operational. The Army-level Communications Battalion provided support to infantry units in the execution of tasks by sending communications units or specialists during exercises or training. Meanwhile, the infantry divisions lacked communications' officers - specialists and equipment.

Unit commanders and staffs of the Lithuanian Army had to monitor and react quickly to the situation changing on the battlefield, coordinate maneuvering and support through the use of communications. It was

observed by the unit commanders during the exercise that the operation of different communication networks can have significant limitations, not only due to threats, but also due to the surrounding environment. Most efforts of the communications' specialists were required in the stopping actions, when the units of the Lithuanian Army had to be withdrawn in a synchronized manner. Existing or assigned means of communication from a higher unit were selected and used in combination for this military operation. Assessing the means of communication acquired by the army, it can be stated that the number of these means has increased from three to four times, although according to the need during the war, the army required at least fifty percent more. The communications also had to operate uninterruptedly and continuously, and to achieve this goal, the army leadership planned to install several overlapping communication networks for the mobilization and war period to ensure the command and control of the Lithuanian Army. Telegraph and radio network facilities have been significantly modernized to achieve greater efficiency at the military, division, and regiment levels.